

DİNLER COĞRAFYASINA KÜRESEL BİR BAKIŞ

A Global Perspective into Geography of Religions

Fügen BERKTAY*

Emin ATASOY*

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Dinler coğrafyası, ülkemizde beşeri coğrafyanın az araştırılmış ve az bilimsel yayını olan bir dalıdır. Dinler coğrafyası dinlerin nüfus büyüklüğü ve coğrafi yayılışı, bu nüfusun hareketliliği, inanç dünyasının sınırlarını araştırdığı ve ortaya koyduğu gibi dinsel örgütlenmenin ve inanç sisteminin sosyal, demografik, kültürel ve siyasi etkilerini de irdeleyerek beşeri coğrafyanın diğer kolları ile iş birliğini sürdürmektedir. Bu çalışmada bir yandan dünyanın en yaygın dinleri olan, Hıristiyanlık, İslâmiyet, Hinduizm, Budizm ve Museviliğin kıtalar ve ülkeler bazındaki coğrafi dağılışı, diğer yandan da dinler coğrafyasının, neden araştırılması ve doğru tespitler yapılması zor bir çalışma alanı olduğu sorularına yanıt aranmıştır.

Araştırmanın Amacı: Bu çalışmanın amacı din olgusunun kavramsal çerçevesi ve din anlayışının çok boyutluluğunu ortaya koyarak, dinsel toplumların ve farklı inançların nasıl bir coğrafi dağılım gösterdiği, ayrıca dinler coğrafyasının yeri ve önemini açıklamaktır. Çalışmanın bir diğer amacı da dünyanın en yaygın dinlerinin kıtalar ve ülkeler bazındaki karşılaştırmalı analizini yapmaktır.

Veri Kaynakları: Bu çalışmada kullanılan bilgi ve veriler dinler coğrafyası ile ilgili yayınlanmış olan yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilmiştir.

Ana Tartışma ve Sonuçlar: Din, XXI yüzyılın başında toplumsal etkisi ve sosyo-politik gücü gün geçtikçe artan ama aynı zamanda en çok tartışılan ve eleştiri oklarına maruz kalan kültürel kavramların başında gelmiştir. Savaşlar, sınır değişiklikleri ve özellikle göçler, ülkeler ve kıtalar bazında evrensel dinlerin coğrafi dağılışında büyük değişikliklere ve farklılaşmalara yol açmıştır. 1900–2000 döneminde dünyadaki en yaygın dinlerinin dünya nüfusundaki oransal değişimine bakıldığında, Hıristiyanların, Hinduların ve Budistlerin dünya nüfusundaki paylarının gerilediği görülmüştür. Buna karşılık XX. yüzyılda evrensel dinler arasında sadece Müslümanların dünya nüfusu içindeki oranı yükselmiştir. Böylece küresel ölçekte dinlerin hem oransal hem alansal değişimi önümüzdeki dönemlerde de devam etmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Dinsel Toplum, Dinsel Azınlık, Dinsel Coğrafya

ABSTRACT

Context: Geography of Religious is an area of Human Geography that there is not sufficient research and article in Turkey. Geography of Religious investigates and displays population size and geographical expansion of religions, population mobility and religious belief's limits and also explicates religious organization and belief system's effects of social, demographical characteristics, cultural and politic and then perpetuates collaboration with other dimensions of human geography. In this study, they were studied geographical expansions of Christianity, Islam, Hinduism, Buddhism and Judaism for countries and mainland which are the most widespread religions in the world but also tried to answer why geography of religious is difficult to study and to infer.

Aims: It was attempted to determine the conceptual framework of phenomenon of religion and the multidimensional nature of religion means and then to explain how religious society and different belief systems distributes and what geography of religious is important and necessary.

Data Sources: This study relies on national and international information, records and publications.

Results and Discussion: The concept of religion is one of the cultural concepts that its social effects and socio-politic power enlarge more and more and also is discussed and criticized more than before. Wars, changes on national boundaries and especially migrations cause to change and differentiate much more at geographical distribution of global religions. As looking to the communality in world population of the most widespread religions, it is seen that proportions of Christians, Hindus and Buddhist in world population have decreased the years among 1900-2000. On the contrary, proportion of Muslim people has increase. Thus proportional and geographical exchanges are also expected to maintain in future.

Key Words: Religion, Religious Society, Religious Minority, Geography of Religions, Geographical Dispersion.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, afugen@uludag.edu.tr

* Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, eatasoy@uludag.edu.tr

1. “DİN” OLGUSUNUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kültürü oluşturan ana öğelerinden biri olan din kavramının, toplumsal hayatla birlikte başladığı kuşkusuzdur (Turan, 1994). Din, kişilerin düşünce, yaşam biçimi, tutum ve davranışlarını etkileyen en eski ve en önemli örgütlenme biçimlerinden biridir. Dil, din ve etnik kimlik zamana ve tarihe en çok direnç gösteren, değişmesi en güç kavramların başında gelse de toplumsallaşma ve küreselleşmeden onlar da etkilenmektedirler.

BAÜ
SBED
18(1)

19

Bazılarına göre etimolojik bakımından “din” sözcüğü Babilce’den, bazılarına göre ise Arapça’dan gelmiştir (Dönmezer, 1994). Bazı coğrafyacılar göre ise “din” sözcüğü Latin kökenli olup dürüst, Tanrıya inanan (dindar) ve günah çıkartma gibi farklı anlamlar taşımaktadır (Dönmezer, 1994). Fakat Bulgaristan’da yayımlanmış Etnopolitik sözlükte Latin kökenli olan din veya “re-ligo” sözcüğünün bütünleştirme, bağlanma anlamına geldiği iddia edilmektedir. Böylece Romalıların farklı kişilerin ortak inançları sayesinde bir din potasında bütünleşip kültürel birleşmelerini (bağlanmalarını) “religo” ile ifade ettikleri anlaşılmaktadır (Rusanov et al., 1995).

Farklı bilim dalları din olgusuna farklı pencereden bakarak onu farklı algılamış ve tanımlamışlardır. Örneğin dinler tarihi açısından “din”, bir cemaatin sahip olduğu, kutsal kitap, peygamber veya kurucu, Tanrı kavramını da genellikle içinde bulunduran, inanç sistemi ve bu sisteme bağlı olarak yaptığı ibadet, yerine getirmeye çalıştığı ahlâki kurallar bütünüdür” ve İslâm’a göre din, “akıl sahibi şuurlu insanları, kendi irade ve arzularıyla hayırlı olan şeylere sevk eden ilâhi bir kanundur” (Tümer ve Küçük, 1997:8). Sosyolog Durkheim’e göre din, “bütün kısımları birbirine bağlı inanç ve törenlerden (inanç ve ibadetlerden) oluşmuş, kutsal şeylere ilişkin ve mensuplarını aynı bir toplumda birleştiren bir bütün” olarak tanımlanmaktadır (Tümer ve Küçük, 1997:8). Coğrafya penceresinden bakan Tümerekin’e göre “din, insanın doktrinler, tapınma şekilleri, değerler ve tavırlarla birleşmiş doğaüstü inançlarını belirtmektedir” (Tümerekin, 1994:192). Turan’a göre, “din denen toplumsal kurum iki bölümden oluşmaktadır: inanç ve ibadet. Her ikisinin temelinde iki kavram yatmaktadır: kutsallık ve yasak...” (Turan, 1994:84). Aslında din, ilk ve ortaçağlarda olduğu gibi, XXI yüzyılda da bilimsel araştırma ve tartışmaların odağında olmaya devam etmektedir. Din sosyolojisi, dinler tarihi, din felsefesi, dinler coğrafyası ve din eğitimi alanlarındaki kitap, tez, makale ve diğer araştırmaların sayısının gün geçtikçe artması bunun bir göstergesidir.

Din nedir sorusunun birçok yanıtı vardır. “Din” bir inanç, ahlâk ve değerler sistemidir, “din” kültür ve yaşam anlayışıdır, “din” hayatın anlamı veya anlamsızlığı, mutluluğu ve mutsuzluğu algılama biçimidir, “din” ibadet ve uyulması gereken kurallardır, “din” törenler ve ayinleri kapsadığı gibi farklı toplumsal ve siyasal kurumları da kapsamaktadır. Bazılarına göre “din “bir amaç, bazılarına göre ise ideolojilerini yaymaları için bir araçtır. Din, bazı ülkelerde birlik ve beraberliğin toplumsal bağlacı rolünü üstlenmekte, bazı ülkelerde ise ayrılıkçı ve bölücü hareketleri tetiklemektedir.

Din bir dizi semboller içerir, bir yandan sevgi, saygı ve hayranlık, diğer yandan da ceza ve korku uyandırır. Giddens’e göre her dinde tanrı yoktur, ama mutlaka her dinde korku ve hayranlık uyandıran bir varlık ya da nesne vardır (Giddens, 2000). Din, inanç sistemi anlamına gelebileceği gibi, ilâhi emir ve yasaların bütünü olarak da tanımlanabilir (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2000). Başka anlayışlara göre ise “din, insanlara nihai bir anlam duygusu verir ve kişisel dönüşüm ve yaşamın tadını çıkarma olanağını sunar” (Gardner, 2003).

Handelman'a göre "derinden inanılan değerler içerdiği için, din çoğunlukla şiddetli toplumsal çatışmaların kaynağı olmuştur." (Handelman, 2004:162). Görüldüğü gibi "din" çok boyutlu bir olgu, çok derin ve çok kapsamlı bir sistem olduğundan dolayı algılanması ve tanımlanması da zor olan bir kavramdır. Bu nedenle de bütün dünyada geçerli olduğu tek bir tanımı, tek bir algılama biçimi yoktur.

Dinsel toplumlar, dinsel kurumlar, dinsel inançlar ve dinsel coğrafyadaki büyük çeşitlilik, bilim uzmanlarının din konusuna farklı yaklaşımlarda bulunmalarına, din olgusuna farklı pencerelerden bakmalarına ve algılamalarına, daha da önemlisi tek bir din tanımına ulaşamamalarına neden olmuştur. Doğru olmasa da din, Batı Avrupa'da Hıristiyanlık ile özdeşleşirken, Ortadoğu'nun neredeyse tamamında İslâm ile özdeşleştirilmektedir. Bu da bölgesel egemen dinlerin, küçük azınlık dinlerini görmezden geldiklerine bir işaret olsa gerek. Başka bir anlatımla bu durum kimi ülke ve bölgelerde nüfus çoğunluğun veya beşeri gücün sosyo-politik güce dönüşerek kültürel biçimlenmeyi belirlediğini göstermektedir.

Tarihsel miras, kültür ve coğrafya bir yandan dinsel inançların ve dinsel örgütlemelerin çeşitlenmesine neden olmuş, diğer yandan da bugünkü dinsel çatışmaların (bazıları buna medeniyetler çatışması da diyebilir) hazırlayıcısı ve tetikleyicisi olmuştur. Global ticaretten uluslararası ilişkilere, üretimden tüketim anlayışına, kültür bölgelerinden jeopolitiğe kadar küresel ölçekte dinsel toplumların etkili olmadığı bir alan kalmamış gibi görülmektedir.

Dinsel nüfus mozaiği çeşitlilik gösteren bazı ülkelerde, ön yargı, çatışma ve anlaşmazlıkları önlemek amacıyla farklı din mensuplarına yönelik farklı yasalar çıkartılmakta ve uygulanmaktadır. Örneğin nüfusun % 82'sinin Musevi, % 15'inin Müslüman ve % 2'sinin Hıristiyan olduğu İsrail'de hükümet ve anayasanın belirlediği resmi bir din yoktur (Atasoy, 2003). Fakat çok dinli bu ülkede Musevi, Müslüman ve Hıristiyanlara aile hukukunun farklı yasaları uygulanmaktadır. Benzer durum Hindistan'daki Hindu, Müslüman ve Sihler için de geçerlidir (Handelman, 2004). Sonuç olarak bir yandan küreselleşen ve bir yandan yerelleşen dünyada, hem ulusal hem de global ölçekte dinin ama az ama çok etkili olmadığı bir kurum neredeyse kalmamıştır.

1. 1. Dinler Coğrafyası'nın Beşeri Coğrafya İçindeki Yeri ve Önemi

İnsansız bir coğrafya düşünülemez. Millet, ırk, din, azınlık, halk, dil, ulus, mezhep, kültür, nüfus ve toplum gibi beşeri kavramların merkezinde hep insan vardır. P. Vidal de la Blache'nin de dediği gibi "insan tüm coğrafyanın esasını oluşturur". İnsanın coğrafya üzerindeki rolünü açıklayan Hoyt'a göre ise insan hem doğanın bir parçası, yani onun önemli bir elemanı, hem de onun şekillendiricisi, değiştiricisidir (Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Dinler coğrafyası, ülkemizde beşeri coğrafyanın az araştırılmış ve az bilimsel yayını olan bir dalıdır. Özçağlar'a göre "İnsanların geleneksel bir kurum olarak benimseyip mensubu oldukları dinlerin veya tercihleri doğrultusunda seçtikleri kutsal inanışların yeryüzündeki coğrafi dağılışını inceleyen beşeri coğrafya dalına dinler coğrafyası denilmektedir." (Özçağlar, 2001:5). Tümertekin ve Özgüç'e göre ise "belli başlı dinlerin kökeni, gelişmesi ve bugünkü dağılışları ise insan ile işgal ettiği çevre arasındaki dinamik ilişkilerin en belirgin örneklerini oluşturmakta ve dolayısıyla coğrafyada temel bir öneme sahip bulunmaktadır." (Tümertekin ve Özgüç, 1998:207). Bir başka anlatımla, dinler coğrafyası kutsal kitaplarla, dinsel mesajlarla ve dinsel felsefe ile ilgilenmez, daha çok farklı dinsel toplumların beşeri ve fiziki ortama olan etkilerindeki farklılığı ortaya çıkarmaya çalışır, ayrıca dinsel toplumların mekânı nasıl biçimlendirdiği, nasıl değiştirdiği ve coğrafi dağılıştaki ne gibi özellikler gösterdiği ile ilgilenir. Dinler coğrafyası dinlerin

nüfus büyüklüğü ve coğrafi yayılışı, bu nüfusun hareketliliği (iç ve dış göçler), inanç dünyasının sınırlarını (inançlar arası sınırlar ve inanç içi sınırlar) araştırdığı ve ortaya koyduğu gibi dinsel örgütlenmenin ve inanç sisteminin sosyal, demografik, kültürel ve siyasi etkilerini de irdeleyerek beşeri coğrafyanın diğer kolları ile iş birliğini sürdürmektedir.

Dinler coğrafyası bir yörenin, bölgenin veya ülkenin dinsel yapısını ve coğrafi dağılımını inceleyebileceği gibi bir kıtanın veya dünyanın tamamını da kapsayıp inceleyebilir. Bu inceleme herhangi bir dine mensup olanları kapsayabildiği gibi, belirli bir coğrafi mekânda görülen tüm dinleri ve tüm nüfusu da kapsayabilir. Dinler coğrafyası bir dinin ortaya çıkışı ve yayılışını, dinsel sistemlerin coğrafi dağılımını incelediği gibi, dinsel sistemler ile doğal çevre arasındaki etkileşimi, dinsel toplumların beşeri ve fiziki öğeler üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin sonuçlarını da incelemektedir (Tümertekin, 1994).

Din, toplumlar ve milletler arasında politik, sosyal ve kültürel ayrılığa önemli ölçüde katkıda bulunduğu için hem siyasi coğrafyanın, hem nüfus coğrafyasının, hem de sosyal ve kültürel coğrafyanın incelediği konuların başında gelmektedir. Beşeri coğrafyacılar, bir yandan belirli mekân içindeki dinsel benzerlikleri ve dinsel farklılıkları irdelerken, diğer yandan dinsel örgütlenmenin coğrafi mekân üzerindeki etkisini ve mekânın dinler üzerindeki etkisini ele almaktadırlar.

Etnik ve dinsel aidiyet duygusu insanların en köklü toplumsal özelliklerinden ikisidir. Bu nedenle insanların etnik ve dinsel kimliği onların hangi millete, hangi devlete, hangi kültüre aidiyet hissettikleri ile ilgili önemli ipuçları vermektedir (Traykov ve Kazakov, 2004). Bazen dinsel aidiyet, etnik veya ulusal aidiyeti de belirlemektedir. Bu nedenle dinsel örgütlenme ve nüfusun dinsel yapısı hem uluslararası ilişkilerde, hem etnodemografya, hem de etnocoğrafyada önemli etki ve sonuçlar doğurmaktadır. Bir başka anlatımla din, hem ulus ve devlet içinde, hem de toplumlar ve ülkeler arasındaki sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve demografik ilişkileri belirleyen faktörlerden biri olduğu için, beşeri coğrafyanın ilgi ve inceleme alanına girmektedir. Bu bağlamda bireylerin özümstedikleri inanç sistemi veya mensubu oldukları din grubu, onların bazen azınlık kimliği ile örtüşmekte ve onları çoğunluğu oluşturan nüfustan ayırtmaktaki ve ötekileştirmekte (Bulgaristan'daki Müslüman Pomak azınlığı buna örnek gösterilebilir); bazen de din ülke içindeki sosyokültürel farklılaşmaları belirginleştirerek o toplumun veya azınlığın içe kapanmasına ve soyutlanmasına yol açmaktadır (Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri buna örnek gösterilebilir). Bu bağlamda dinler coğrafyası bir yandan siyasi ve kültür coğrafyası ile diğer yandan da demografi ve nüfus coğrafyası ile etkileşim içindedir. Sonuç olarak, coğrafya ve tarih ışığında, farklı etnisitelerin, farklı azınlıkların ve kültürlerin yakınlaşmasında ve kaynaşmasında dinsel kimlik aidiyetinin ve dinsel nüfus dağılımının çok büyük rolü ve etkisi vardır.

Toplumsal gelişmenin üzerinde din ve inanç sisteminin kültürel, sosyal, ekonomik ve politik etkileri vardır. Hatta şunu söyleyebiliriz: XXI yüzyılda din faktörünün etkili olmadığı çok az alan kalmıştır. Ekonomik kalkınma, nüfus politikaları, ticaret, bankacılık, eğitim, turizm, nüfus artışı, konut ve yerleşim mimarisi, tüketim, spor, medya, çevre politikaları, beslenme, sanat ve daha birçok sektör ve yaşam alanı üzerinde din olgusu biçimlendiren, yönlendiren, frenleyen veya hızlandıran etkilere sahip gizil bir güçtür. Bazı dinler nüfus artışını teşvik ederek doğum kontrolünü yasaklamaktadırlar. Bazı dinler belirli kutsal yerlerin ziyaretlerini teşvik etmekte ve böylece dini turizmini tetiklemektedir. Bazı dinler ise belirli hayvanları kutsal saydıkları için o hayvanları tüketmemektedirler. Ayrıca, toplumların dinsel inançları onların kültürlerini ve coğrafi mekân ile

ilişkilerini yansıtmaktadır. Örneğin İslâm, Katolik ve Budist bir ülkede şehir planlaması, tarihi binalar, tapınak ve mezarlıklar, köprüler, kutsal yerler, inanç merkezleri v.s. o toplumun şehircilik, mimari ve uygarlık anlayışını yansıttığı gibi din anlayışını ve dinsel kültürünü de yansıtmaktadır. Özetle, din sadece giyim-kuşam, beslenme, tatil gibi bireylerin günlük yaşam faaliyetlerini biçimlendirmekle kalmayıp, ekonomik faaliyetler, üretim-tüketim modelleri, çevre, nüfus ve turizm politikaları gibi ulusal ölçekte etkinliğini gösterdiği gibi kültürel coğrafi görünümü de biçimlendirmektedir. Bu nedenle dinler coğrafyası ile şehir coğrafyası, tarım coğrafyası, nüfus coğrafyası, kültür coğrafyası, siyasi coğrafya ve turizm coğrafyası arasında çok yoğun etkileşimler vardır. Bir örnek vermemiz gerekirse, İslâm dininin koymuş olduğu yasaklar doğrultusunda İslâm ülkelerinde domuz besiciliği ile şarap ve alkollü içki üretiminin gelişmemiş olması, din-hayvancılık, din-sanayi üretimi ilişkilerine basit ama yalın bir örnektir.

Bir ülke nüfusunun dinsel bileşimi ve dağılımı o ülkenin demografik ve sosyokültürel özelliklerini etkilediği gibi, uluslararası ilişkilerini, politik ve ekonomik gelişimini de büyük ölçüde etkilemektedir (Volskim, 2001). Fakat dinlerin etkisi ve büyüklüğü, her zaman nüfus ve alan büyüklüğü ile paralellik göstermez. Örneğin Vatikan yüzölçümü olarak dünyanın en küçük ülkesi olmasına rağmen, Katolik dünyasının dinsel başkenti ve siyasi yöneticisi konumundadır. Ayrıca bu mini devlet çok büyük bir sermaye ve siyasi gücüne sahip olmanın dışında, küresel ölçekte çok geniş bir jeopolitik ve ekonomik etkiye sahiptir. Benzer örnek Museviler ve İsrail için de geçerlidir.

XXI yüzyılda iki farklı eğilim benimsemiş gibi görünen din, bir yandan gizli örgütlenmelere, ayrılıkçı hareketlere ve savaflara neden olup dünyayı bölüp ayırıştırırken, diğer yandan ise sevgi, hoşgörü, ahlâk ve barış mesajları ile toplumların ve kültürlerin kucaklaşmasını, yakınlaşmasını sağlayarak huzur ve güven veren, bütünleştirici bir unsur rolüne talip olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece din bazılarına göre küresel ve yerel çatışma ve zıtlıkların başlıca sorumlusu, bazılarına göre ise çöken ahlâk sisteminin, çürüyen değerlerin onarıcısı ve kurtarıcısı olup küresel sorunlardan çıkışta insanlara yol göstericisi görevi üstlenmektedir. Fakat din nasıl algılanırsa algılsın, toplumların sosyal, kültürel ve siyasi yaşamında önemli bir unsur olarak varlığını sürdürdüğü müddetçe beşeri coğrafyanın araştırdığı, tartıştığı ve irdelediği konuları arasında varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Dinler coğrafyası, araştırılması, sorgulanması, doğru tespitler yapılması zor bir çalışma alanı olduğundan dolayı varsayımların ve yaklaşık tahminlerin ön planda olduğu bir bilim disiplindir. Bunun böyle olmasının başlıca nedenleri şunlardır:

- Her şeyden önce nüfus sayımı esnasında tüm ülkelerde dinsel aidiyet ile ilgili sorular sorulmamakta ve bazı ülkelerde dinsel nüfus dağılımı ile ilgili araştırmalar hiç yapılmamaktadır. Bu da ülkeler bazında nüfusun dinsel dağılımı tespitlerini güçleştirmekte ve varsayımlara ve tahminlere başvurulmasına yol açmaktadır (Volskim, 2001). Bu nedenle din-nüfus bağlamında ortaya konulan istatistik değerlere bilim uzmanları daima kuşku ve şüphe ile bakmaktadırlar. İster ülkeler ve kıtalar bazında, ister dünya bazında olsun dinsel toplumların nüfus sayıları ile ilgili veriler en çok değişen ve en çok tartışılan veriler olmalarından dolayı, dinler coğrafyasının en karmaşık konusu da bu sayı ve değerlendirmelerin hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunun tespitidir. Bu konuda Protestanların dünyadaki toplam sayıları ile ilgili bir örnek verilebilir. Bulgar coğrafyacılar Slaveykov ve Yankov'a göre Protestanlar dünya nüfusunun %10,1'ini oluşturmaktadırlar (Slaveykov ve Yankov, 1997). Kitabın yayınlandığı tarihte dünya nüfusu 6,0 milyar civarında olduğuna göre yazarlara göre Protestanların

toplam sayısı 600 milyon olması gerekir. Rus coğrafyacılar Volski, Kuzin, İvanov ve Fetisov'a göre dünyadaki Protestanların sayısı 400 milyon civarındadır (Volskim, 2001). Nüfus bilimci Traykov'a göre ise bu sayı 700 milyon olması gerekir (Traykov, 2003). Lukanov, Bojinov ve Dimitrov'un yazmış oldukları "2005-2006 Dünya Ülkeleri El Kitabındaki" bilgilere göre ise Protestanların sayısı 420 milyonu aşmaktadır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005). Bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz, fakat amacımız dinsel toplumların nüfus tespitinde ne kadar zor olduğunu ve bu konuda ne kadar çok farklı veri ve değerlendirme olduğunu altını çizmektir. Sonuç olarak Huntington'un da belirttiği gibi "dinlerle ilgili veriler, dillerle ilgili verilerden daha az güvenilir bir durumdadır" (Huntington, 2002:84). Bu da dinler coğrafyası çalışmalarında en büyük zorlukların başında gelmektedir.

• Din, kişiye özel mahrem ve içsel bir konu olduğundan dolayı ülke ve dünya çapında yapılan nüfus sayımlarında dinlerin sayısı ve mensupları hakkında doğru ve kesin bilgiler hiçbir zaman elde edilememektedir. Örneğin Avustralya'da yapılan bir nüfus sayımında nüfusun %12,3'ü dinle ilgili sorulara yanıt vermemiş ve %12,7'si (toplam nüfusun %25'i) herhangi bir dine inanmadığını belirtmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 1998).

• Din aynı zamanda politize olmuş ve küresel jeopolitiği etkileyen bir kavramdır. Birçok ülkede egemen olan dinin büyüklüğünü kanıtlamak istercesine, bazen de ülke içindeki birliğin ve beraberliğin savunma aracı olarak "azınlık dinlerin" sayısı küçültülmekte ve "egemen olan ulusal dinin" sayıları bilinçli olarak yükseltilmektedir. "Bizimkiler" ve "ötekiler" ayırımı böylece hem ulusal hem de küresel nüfus istatistiklerini olumsuz etkilemektedir (Volskim, 2001).

• Bazı ülkeler savundukları ideoloji veya izledikleri politik stratejileri doğrultusunda, bazıları ise ülke güvenliğini gerekçe göstererek ülke içinde dinsel dağılım ile ilgili çalışmalar yapmazlar ve yayınlamazlar. Örneğin 1946-1992 yılları arasında Bulgar Komünist Partisinin savunduğu sosyalist-ateist ideoloji doğrultusunda dinsel kimlikler ret edilmiş ve inanç özgürlüğü bastırılmış, böylece dinsel gruplandırmayı ve bireylerin özgür dinsel aidiyetlerini kabul etmeyen Bulgar yöneticiler nüfus sayımlarında din hanelerini boş bırakmışlardır. Bu nedenle 1946-1992 dönemine ait ülke nüfusu içindeki dinsel dağılım ile ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır (Natsionalen Statistiçeski İnstitut, 2007).

• Fotev'e göre birçok ülkede "resmi dinsel özdeşleme" ile "bireysel dinsel özdeşleme" arasında önemli farklar vardır ve bu farklar nüfus sayımlarında dinsel dağılımı (ulusal ve küresel ölçekte) doğrudan etkilemektedir. Örneğin nüfusun neredeyse tamamını Katoliklerin oluşturduğu bir ülkede, anne ve babası Katolik olan bir kişi doğrudan Katolik sayılarak bireysel dinsel tercihi yok sayılmaktadır. İşte bu bireysel dinsel tercihler genelde resmi nüfus sayımlarında ya göz ardı edilmekte, ya görmezden gelinmekte ya da bunların ortaya çıkması için girişim ve yaptırımlar yapılmamaktadır. Bu tip ülkelerde dini aidiyeti tarihsel-kültürel aidiyet ile özdeşleştirilerek, bireysel tercihler yok sayılmaktadır (Fotev, 1999). Bir başka anlatımla bireysel veya azınlık dinsel tercihler, baskın çoğunluğun oluşturduğu "ulusal din potasında" eritilerek çoğu kez yok edilmekte ve tüm bunlar doğru olmayan istatistik sonuçlara yol açmaktadır.

• Rus coğrafyacılarına göre dinler coğrafyasında en zor tespit edilen unsurların başında ateist nüfus sayısı ve bu nüfusun coğrafi dağılışı gelmektedir (Volskim, 2001). Bu coğrafyacılarına göre dünya nüfusunun yaklaşık %25-30'u ateisttir. Rusya'da ise ateistlerin toplam nüfus içindeki oranı %50'yi dahi aşmaktadır (Volskim, 2001). Bu iddialı bir tespit de olsa, bugünkü koşullarda bu olgunun doğru olduğunu veya olmadığını kanıtlamak neredeyse olanaksızdır. Bu durum

sadece, Sovyet Sosyalist Siyaset döneminde hükümetlerin yoğun ateist politikaları ile açıklanabilir iddiası ortaya konulabilir.

• Dinler coğrafyasında belki de en karmaşık ve çözümü en güç sorunların başında ateist ve deist¹ nüfus sayısının tespiti ile dindarlığın derinliğini belirlemek gelmektedir. Bir kişinin ne kadar dindar olduğunu anlamak ve ölçmek, inancın ne kadar zayıf ya da güçlü olduğunu bilimsel olarak kanıtlamak, neredeyse imkânsız bir uğraştır. Fotev'in yaptığı bir araştırmada sosyokültürel ve politik etkiler sunucunda insanların bir bölümünde, “resmi tarihsel-kültürel din kimliği” ile “gündelik yaşam kimliğinin” örtüşmediğini hatta çatıştığı ortaya çıkmıştır. Böylece bu kişilerin “A” dinine mensubum demelerine rağmen “A” dininin buyruklarını ve emirlerini yerine getirmedikleri görülmektedir. Bu nedenle yazar “tarihsel-kültürel din kimliği” ile “gündelik-yaşam din kimliğinin” çoğu insanda örtüşmediğini iddia etmektedir (Fotev, 1999). Tüm bunların dinler coğrafyası açısından güvenilir istatistiklerle tespit edilmesi ve nüfus sayımlarında ortaya konulması çok güç bir olasılıktır. İşte bundan dolayı Tümertekin'in vurguladığı “inanç ve uygulamanın derecesini belirlemek olanaksızdır” tespiti, dinler coğrafyasının en büyük sorunsalını oluşturmaktadır (Tümertekin, 1994).

1. 2. Dünya Dinlerinin Gruplandırılması

Din tanımında olduğu gibi dinlerin sınıflaması ve gruplandırılmasında da bilim uzmanları arasında ortak bir görüş sağlanamamıştır. Dünyamızda var olan dinler tarihsel kronolojiye göre, vahye dayanıp dayanmadıklarına göre, kurucusu veya peygamberi olup olmamasına göre, ortaya çıkış yerine göre, ortaya çıkış tarihine göre, mensup nüfus sayısına göre, kapsadığı coğrafi mekâna göre, farklı şekilde değerlendirilebilir ve gruplandırılabilir.

Joachim Wach dünyamızda görülen dinleri kurucusu olan dinler ve geleneksel dinler olarak iki büyük grupta toplarken, Mensching ise milli dinler ve evrensel dinler diye bir ayırım yapmıştır (Tümer ve Küçük, 1997). İslâm bilginleri ise, dünyadaki dinleri hak dinler ve batıl dinler veya vahye dayanan dinler ve tabii dinler olarak, ikili grupta ayırmışlardır (Sarıkcıoğlu, 2002). Schimmel ise dünyamızdaki dinleri üç grupta toplamıştır: ilkel kabile dinleri, milli dinler ve evrensel dinler. (Tümer ve Küçük, 1997). Bazı coğrafyacılar da bu gruplandırmayı desteklemektedirler. Örneğin Tümertekin ve Özgüç'e göre bu gruplandırma geleneksel (kabile) dinler, etnik (ulusal) dinler ve evrensel (semavi) dinler şeklindedir (Tümertekin ve Özgüç, 1998). Bazı araştırmalarda ise Musevilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet batı dinleri olarak anılırken, Hinduculuk, Budacılık, Şinto ve Çin dinleri doğu dinleri olarak gruplandırılmaktadır (Tümertekin, 1994). Bazı coğrafyacılar da ise dünyadaki tüm dinleri iki farklı şekilde sınıflandırabiliriz: dinlerin ortaya çıkış tarihine göre yapılan sınıflandırma ve dinlere mensup nüfus sayısına göre yapılan sınıflandırma (Slaveykov ve Yankov, 1997).

Sonuç olarak dünyamızda görülen dinler ile ilgili yüzlerce farklı sınıflama ve gruplandırma olmasına rağmen, bu güne kadar yapılan hiç birisi bütün dinleri kapsayacak şekilde tasarlanmamıştır. Farklı coğrafi mekânlarda görülen farklı dinlerden bazıları, ya özellikleri itibariyle yapılan sınıflamaya uymamakta veya farklı nedenlerden dolayı sınıflamanın dışında kalmaktadır. Bu sıralamış olduğumuz nedenlere bağlı olarak, tüm bilim uzmanların kabul ettiği tek doğru bir sınıflandırma olmadığı gibi bu konuda disiplinler arası görüş birliği de sağlanmış değildir (Sarıkcıoğlu, 2002). Bu çalışmada dünyamızın en yaygın dinleri olan

¹ Deist – Vahiy ya da bir kilise öğretisi aracılığıyla edinilmiş her türlü dinsel bilgiye karşı çıkan, buna karşın belirli bir dinsel bilgi bütününe herkesin doğuştan taşıdığını ya da akıl yoluyla elde edilebileceğini savunan görüştür. (Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Ansiklopedisi)

Hıristiyanlık, İslâmiyet, Hinduizm, Budizm ve Musevilğin coğrafi dağılışı ve dinler coğrafyasındaki yeri ve önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

Hıristiyanlık, İslâmiyet ve Budizm, bütün dünyada yayılış gösteren ve en fazla nüfus sayısı barındıran evrensel veya tek tanrılı dinlere örneklerdir. Gardner'e göre dünyanın 120 ülkesinde Hıristiyanlar, 45 ülkesinde Müslümanlar ve 9 ülkesinde Budistler o ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar (Gardner, 2003). Evrensel dinlerin ortak özelliği, belirli dar bir coğrafyada ortaya çıkmaları daha sonra hızla yayılmaları ve çok geniş coğrafi alanları etkisi altına almalarıdır. Fakat bu dinlerin evrensel veya küresel olarak adlandırılmalarının temel sebebi ne onların tüm kıtalarda ve tüm dünyada yayılmış olmaları, ne dünya tarihini ve küresel siyaseti yönlendirmeleri ve şekillendirmeleri, ne de dünya nüfusunun büyük bir bölümünü kapsamalarıdır. Fotev'e göre bu dinlerin küresel olarak adlandırılmalarının temel sebebi her birinin bütün dünyaya yayılıp, tüm dünya nüfusunu kapsayacak kadar genişleme arzusunun taşınmalarıdır (Fotev, 1999). Bir başka deyişle, büyüme, genişleme ve yayılma arzuları XXI yüzyılda da evrensel dinlerin ortak özelliği olmaya devam etmektedir. Bu güne kadar hiçbir evrensel din bu arzuyu gerçekleştirememiş olsa da, bu arzunun küresel, ulusal ve bölgesel ölçekteki din savaşlarını tetiklemesi, acı ama kabul etmemiz gereken bir gerçektir.

Sadece bir ülkede görülen veya bir topluluk veya millete ait dinlere etnik veya milli din denir. Hindistan'daki Hinduizm, Sihizm ve Caynizm, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaygın olan Konfüçyüsçülük ve Taoizm, İsrail'deki Musevilik ve Japonya'da yaygın olan Şintoizm bu milli dinlere örneklerdir (Donçev et al., 1997; Tümer ve Küçük, 1997). Bazen milli bir dinin hâkim olduğu çevreden evrensel bir dinin çıktığı (Hinduizm'in hâkim olduğu Hindistan'dan Budizm'in çıktığı gibi), bazen de evrensel bir yapıya sahip dinin millileştirildiği görülür (Musevilik gibi) (Tümer ve Küçük, 1997). Milli dinlerin ortak özelliği ortak bir kültürel ve tarihsel miras, aynı dil ve etnik özellikleri paylaşmalarıdır. Yani biyolojik köken ve kan bağı etnik dinlerde ön plâna çıkarken, misyonerlik faaliyetleri ve inancını yayma çabaları gözlenmemektedir. Örneğin Hıristiyanlık ve İslâmiyet, din değiştirme sonucunda her türlü etnik ve dinsel kökenden insanı kendi saflarına katabilir. Böylece bu dinler etki alanını yaymaya ve kapsadığı nüfusu arttırmaya çalışırlar. Oysa Musevilik en az sayıda inananı olan "evrensel dindir", aynı zamanda en zor mensubu olunan dindir, çünkü annesi Musevi olmayan bu dine mensup olamaz.

Tablo 1: Dünyadaki Başlıca Dinlere Mensup Olanların Sayısal ve Oransal Değişimi (1900 – 2000)

Başlıca Dinlere Mensup Olanlar	1900 Yılı (milyon)	1900 (%)	1970 Yılı (milyon)	1970 (%)	1985 Yılı (milyon)	1985 (%)	2000 Yılı (milyon)	2000 (%)	1900-2000 Artışı (%)
1. Hıristiyan	558,0	34,4	1 216,6	33,7	1 548,6	32,4	2 000	33,0	358
- Katolik Hıristiyan	271,9	16,8	668,1	18,5	884,2	18,5	920,8	15,2	339
- Ortodoks Hıristiyan	121,2	7,5	111,8	3,1	130,8	2,7	250,6	4,1	207
- Protestan Hıristiyan	119,6	7,4	259,1	7,2	292,7	6,1	352,7	5,8	295
2. Müslüman	200,1	12,4	550,9	15,3	817,1	17,1	1 188	19,6	594
3. Hindu	203,1	12,5	465,8	12,8	647,6	13,5	752	12,4	370
4. Budist	127,2	7,8	231,7	6,4	295,5	6,2	360	5,9	283
Dünya Nüfusu	1 619,9		3 610,1		4 781,1		6 067,0		

Kaynak: Fotev, 1999 ve Gardner, 2003

Tablo 2: Dünyadaki Başlıca Dinlerin Ülke Bazındaki Nüfus Sayıları (2004 Yılı)

Müslümanlar	Katolik Hristiyanlar	Protestan Hristiyanlar	Ortodoks Hristiyanlar	Hindular	Budistler	Museviler
Endonezya 194 650 000	Brezilya 167 336 960	ABD 185 052 480	Rusya 119 188 800	Hindistan 875 200 000	Japonya 96 150 000	ABD 8 874 000
Pakistan 155 394 000	Meksika 93 849 600	Birleşik Krallık 50 645 450	Ukrayna 35 773 920	Nepal 22 184 800	Çin 65 400 000	İsrail 6 160 000
Hindistan 131 280 000	ABD 76 198 080	Almanya 46 103 040	Romanya 15 729 000	Bangladeş 18 551 000	Vietnam 60 517 000	Rusya 2 980 000
Bangladeş 122 722 000	Filipinler 67 191 600	Hindistan 21 021 696	Yunanistan 10 741 780	Endonezya 6 801 000	Tayland 59 878 000	Kanada 658 000
Türkiye 72 128 000	Fransa 55 935 050	Güney Kore 17 325 000	ABD 8 164 080	Malezya 5 035 000	Myanmar 43 706 000	Fransa 607 000
Nijerya 71 990 000	İtalya 55 207 350	Avustralya 13 929 720	Sırbistan 7 960 800	Sri Lanka 2 925 000	Güney Kore 23 429 500	Birleşik Krallık 590 000
İran 67 130 000	Kolombiya 44 629 200	Kanada 11 580 800	Beyaz Rusya 7 469 000	Pakistan 1 600 000	Sri Lanka 13 650 000	Ukrayna 468 000
Mısır 61 662 000	İspanya 41 777 400	Brezilya 10 913 280	Bulgaristan 6 459 750	Myanmar 533 000	Kamboçya 13 524 000	Arjantin 386 000
Cezayir 33 600 000	Polonya 36 590 400	Endonezya 9 056 520	Kazakistan 5 927 000	Bhutan 352 000	Hindistan 10 948 800	Beyaz Rusya 102 000
Fas 32 250 000	Arjantin 35 481 600	İsveç 8 731 800	Moldova 4 139 960	Singapur 214 800	Tayvan 6 389 600	Macaristan 101 000
Sudan 28 542 000	Almanya 32 590 080	Hollanda 7 286 400	Gürcistan 3 477 600		Malezya 5 054 000	
Çin 26 160 000	KDC ¹ 31 950 000	Meksika 5 990 400	Özbekistan 2 410 000		Endonezya 4 580 000	
Suudi Arabistan 23 150 000	Kanada 16 213 120	Danimarka 5 390 550	Kırgızistan 1 100 000		Moğolistan 2 418 000	

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

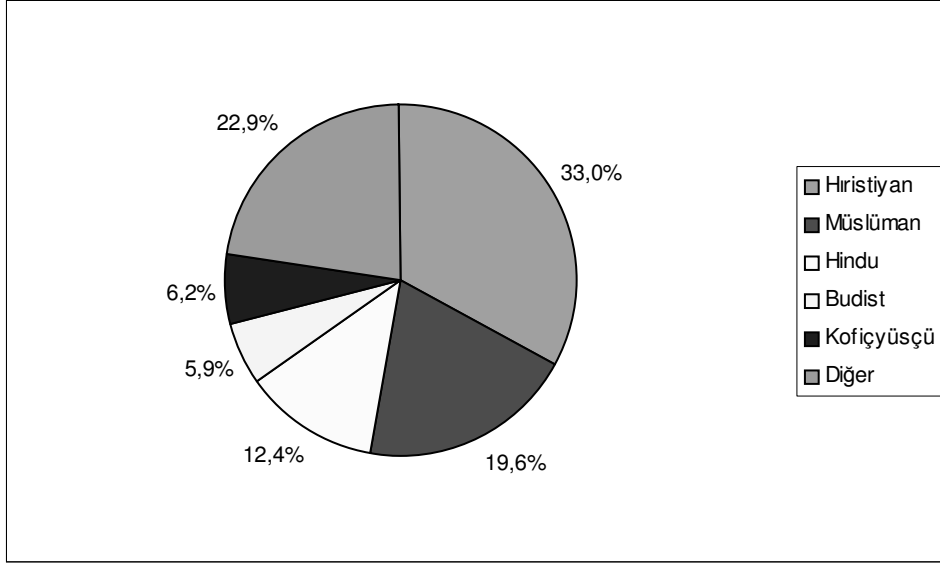
Tablo 2'ye baktığımızda dünyadaki başlıca dinleri temsil eden en kalabalık nüfuslu ülkelerin sıralandığını görebiliriz. Tablodaki dinsel nüfus sıralaması toplam ülke nüfusuna göre yapılmamış, o ülkede o dine mensup olanların sayısına göre yapılmıştır. Örneğin 2004 yılında Endonezya'nın toplam nüfusu 229 milyondur, fakat bu ülke nüfusunun %85'i Müslüman olduğundan dolayı tabloda 194 650 000 değeri yazılmıştır.

2. KÜRESEL ÖLÇEKTE DİNLERİN COĞRAFİ DAĞILIŞI

Küresel ölçekte dinlerin coğrafi dağılımını irdelemek, verilerin niteliği, azlığı ve kesinliği olmadığından dolayı çok zor bir uğraştır (Tümertekin, 1994). Aşağıdaki satırlarda dünya nüfusunun büyük bir bölümünü kapsayan Hristiyanlık, Müslümanlık, Hinduizm, Budizm, Musevilik ve bu dinlerin kapsadığı nüfus kitleleri ayrı başlıklar altında irdelenmiştir. İstatistiksel karmaşayı önlemek amacıyla birçok bilgi kaynağından yararlanma tercih edilmemiş ve bundan dolayı araştırmacı sadece tek bir kaynak kitaba yönelmiştir. Bu dinlerin ülkeler ve kıtalar bazındaki coğrafi dağılışı ve nüfus sayıları Lukanov, Bojinov ve Dimitrov'un yazmış oldukları "Stranite v Sveta 2005-2006 Spravočnik" (2005-2006 Dünya Ülkeleri El Kitabı) araştırması temel kaynak olarak kullanılmıştır. Çünkü yukarıdaki satırlarda da belirtildiği gibi farklı yazarların verileri arasında bazen

büyük farklılaşma ve tutarsızlıklar görülmektedir. Ülke nüfusları ve dinsel toplumlar ile ilgili tüm sayısal veriler 2004 yılına ait olup, istatistiksel hatalar kaynakta gösterilen yazarlara aittir.

Grafik 1: Başlıca Büyük Dinlerin Dünya Nüfusundaki Payları (2000 Yılı)

Kaynak: Gardner, 2003

2. 1. Hristiyanlığın Küresel Coğrafi Dağılışı

Dünyada nüfus olarak en çok mensubu olan din Hristiyanlıktır, çünkü bugün 2 milyardan fazla kişiyi kapsamaktadır. Bir başka anlatımla, bugün dünyada yaklaşık her üç kişiden biri Hristiyan'dır. Tüm kıtalarda yayılış gösteren Hristiyanlık, kendi içinde Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerine ayrılmaktadır. Dünyada Katoliklerin sayısı 920 milyonu, Protestanların sayısı 350 milyonu ve Ortodoksların sayısı da 250 milyonu aşmaktadır. Dünyada Hristiyanlığın coğrafi dağılışına baktığımızda, bu dine mensup kişilerin büyük bir bölümünün Avrupa, Amerika ve Okyanusya kıtasında, daha küçük bir bölümünün ise Afrika ve Asya kıtalarında yayılış gösterdiklerini görmekteyiz. Tablo 1'de de görüldüğü gibi 1900 yılında dünyadaki Hristiyanların toplam sayısı 558 milyon iken, 1970'te 1,2 milyara ve 2000 yılında da 2 milyara ulaşmıştır. Yani bir asırda dünya Hristiyan nüfusu neredeyse 4 kat artmıştır. Fakat mutlak sayısal artışa rağmen, Hristiyan nüfusun toplam dünya nüfusu içindeki payı oransal olarak azalma göstermektedir. Örneğin, 1900 yılında dünya nüfusunun %34,4'ü Hristiyan iken, 1970'te bu oran %33,7'ye ve 2000 yılında da %33,0'e azalmıştır (Tablo 1). Ayrıca, son 20-30 yılda Hristiyan ülkelerde görülen düşük doğurganlık, hatta birçok ülkede görülen nüfus azalması sonucunda önümüzdeki yıllarda da Hristiyan nüfusun dünya nüfusu içindeki payı azalmaya devam edecek ve sonuçta 2050 yılına kadar bu payın %30'un altına düşmesi beklenmektedir.

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Hristiyanların coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005).

- Dünyada en yüksek Hristiyan nüfus oranlara sahip kıtaların başında Avrupa, Okyanusya ve Amerika gelmektedirler. Avrupa kıta nüfusunun % 79'u Hristiyan'dır. Kıtadaki Hristiyan nüfusunun %51'i Katoliklerden, %28'i Ortodokslardan, %14'ü Protestanlardan ve %8'i diğer Hristiyan'lardan oluşmaktadır (Güner ve Ertürk, 2005). Bu kıtadaki ülkelerin büyük bir bölümünde Hristiyanların toplam ülke nüfusu içindeki payı %90'ı aşmaktadır. Fakat istisnalar

da vardır. Avrupa kıtasında en düşük Hıristiyan nüfus oranına sahip ülkelerin başında Arnavutluk (%29), Bosna-Hersek (%54,5) ve Makedonya (%70) gelmektedirler.

- Hıristiyanlık, Güneybatı Asya'da doğmuş tek tanrılı bir din olmasına rağmen Asya kıtasında çok geniş bir etki alanına sahip değildir. Kıta nüfusunun yaklaşık %9'unu oluşturan Hıristiyanlar Rusya'da ve bazı Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yüksek yoğunluk göstermektedirler. Ortadoğu ve Kafkas ülkeleri içinde bir tek Ermenistan (%97), Gürcistan (%84), Lübnan (%53), Suriye (%11), Azerbaycan (%8) ve Ürdün'de (%8) Hıristiyan nüfus oranları bu denli yüksektir. Ayrıca Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasında yer alan Kazakistan (%45), Kırgızistan (%22), Türkmenistan (%12) ve Özbekistan (%10) Türk Dünyası içinde yüksek Hıristiyan nüfus oranları ile dikkat çekmektedirler.² Rusya'nın Asya toprakları ile birlikte bazı Güney ve Doğu Asya ülkelerinde de Hıristiyan nüfus oranları önemli bir paya sahiptirler. Örneğin Filipinlerde Hıristiyan nüfusun oranı %84, Sri Lanka'da %7,5, Endonezya'da %6, Myanmar %6, Malezya'da %5,5 ve Hindistan'da %3,5'tur.

- Uzun bir sömürgecilik dönemi yaşamış ve çok geç bağımsızlıklarını kazanmış olan Afrika ülkelerinin büyük bir bölümü sömürge ülkenin dil, din ve diğer kültür özelliklerinden etkilenmişlerdir. Misyonerler aracılığıyla Hıristiyanlık bu kıtada en hızlı yayılan dinlerden biri olmuş ve bu nedenle bugünkü kıta nüfusunun yaklaşık %45'i Hıristiyan'dır. 2002 yılında Afrika'daki Hıristiyanların sayısı 376 milyon civarında olup, bunların %33,6'sı Katolik'tir. Ekvatorun kuzeyinde kalan Afrika ülkeleri arasında Kamerun, Etiyopya, Ekvator Ginesi ve Orta Afrika Cumhuriyeti hariç hiç birinde Hıristiyanlar ülke nüfus çoğunluğunu (%50'den fazlasını) oluşturmamaktadırlar. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde Hıristiyanlar ülke nüfusun %73'ünü, Ekvator Ginesinde %91'ini, Etiyopya'da %68'ini ve Kamerun'da %64'ünü oluşturmaktadırlar.

- Afrika kıtasında en yüksek Hıristiyan nüfus oranına sahip ülkelerin başında Ekvator Ginesi (%91), Sao Tome ve Principe (%90), Burundi (%86) ve Ruanda (%84) gelmektedirler. Kongo Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Angola ve Uganda'da Hıristiyan nüfus oranları %70 ile %80 arasında değişirken, Mozambik, Madagaskar, Tanzania, Zimbabwe, Botswana ve Güney Afrika Cumhuriyetinde bu oranlar %50'nin altına dahi düşmektedir. Libya, Tunus, Cezayir ve Fas gibi İslâm'ın egemen olduğu Kuzey Afrika ülkelerden hiç birinde Hıristiyan nüfus oranı %2'yi aşmamaktadır. Fakat Kuzey Afrika devletleri arasında %14'lük Hıristiyan nüfus oranı ile Mısır en fazla Hıristiyan barındıran ülke olma özelliği ile dikkat çekmektedir.

2. 1. 1. Katolik Hıristiyanlığın Küresel Coğrafi Dağılışı

Katolik mezhebin başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir (Sarıkcıoğlu, 2002; Tümer ve Küçük, 1997):

- Katolikler, nüfus sayısı bakımından Hıristiyan dünyasının en kalabalık mezhebidir. Bu mezhep, kendisini Hz. İsa'nın vekili Petrus'a bağlamaktadır. Katolik kelimesi evrensel anlamına gelir. Katoliklik manevi bir hayat yolu değildir. O bir kilise ve Hıristiyanlığın ortaya koyduğu tarihi bir teşkilâttir.

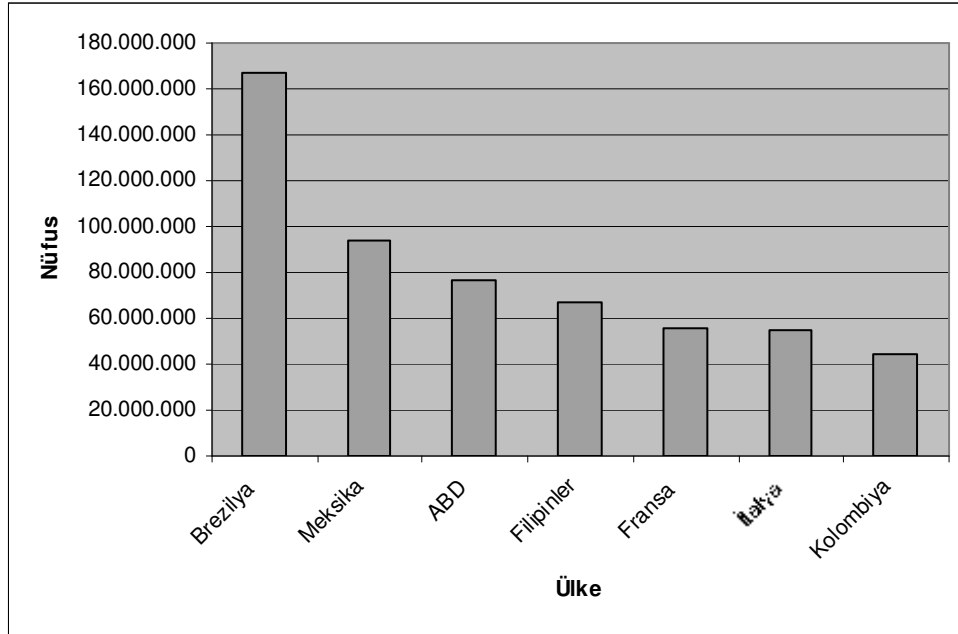
² Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hıristiyan nüfus oranlarının bu denli yüksek olmasının temel sebebi SSCB döneminde gerçekleştirilen göç hareketleri sonucunda bu ülkelere bazen gönüllü, bazen ise zorunlu olarak Slav etnik unsurlarının yerleştirilmesidir. Böylece SSCB döneminde etnik yapıda gerçekleştirilen derin değişiklikler doğrudan bu ülkelerin dinsel yapısını da etkilemiş ve sonuçta Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde renkli, ama jeopolitik açıdan tehlikeler arz eden bir dinsel ve kültürel coğrafi görünümün ortaya çıkmasına neden olmuştur.

- Papalık etrafında çevrelenmiş merkezi bir birliğe sahip olan Katolik Kilisesinin en belirgin özelliklerinden birisi otorite ve idari yapısıdır. Katoliklere göre Kilise İsa Mesih'in vücududur. Yani Hıristiyanların görünen birliğidir.

- Katoliklerin ruhani lideri (dini başkanı) Papa'dır. Papa yanılmaz otoritedir ve Hz. İsa'nın vekili, Petrus'un halefidir. Papa aynı zamanda dünyanın en küçük devleti olan Vatikan'ın başkanıdır. Papayı kardinaller seçer. Katolik idari yapısında Papa ve kardinallerden sonra hiyerarşide piskoposlar ve rahipler gelir.

Son asırda küresel ölçekte Katolik mezhebinin toplam nüfusu hem mutlak hem de oransal bir artış göstermiştir. 1900 yılında 272 milyon olan dünyadaki toplam Katolik nüfusu 1985'te 884 milyonu bugün ise 920 milyonu aşmıştır (Tablo 1). Bir başka anlatımla bugün dünya nüfusu 6,5 milyar civarında olduğuna göre, dünyamızda yaşayan her yedi kişiden biri Katolik'tir. Katolik mezhebinin idari, kültürel ve siyasi merkezi olan Vatikan, Avrupa'da olmasına rağmen Amerika kıtasındaki ülkeler dünyamızın en kalabalık Katolik nüfusunu barındırmaktadırlar. Brezilya (167,3 milyon), Meksika (93,8 milyon), ABD (76,2 milyon) ve Filipinler (67,2 milyon) dünyanın en kalabalık Katolik nüfusuna sahip ülkeleridirler (Grafik 2).

Grafik 2: Dünyanın en Kalabalık Katolik Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Katolik Hıristiyanların coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005):

- Avrupa kıtasında en kalabalık Katolik nüfus barındıran ülkelerin başında Fransa (55,9 milyon), İtalya (55,2 milyon), İspanya (41,8 milyon), Polonya (36,6 milyon) ve Almanya (32,6 milyon) gelmektedirler (Tablo 2). Avrupa kıtasında, İber ve Apenin yarımadasındaki ülkelerde (İtalya, İspanya, Portekiz, San Marino, Andora), bazı Baltık ülkelerinde (Polonya, Litvanya), Batı Avrupa ülkelerinde (İrlanda, Fransa, Belçika, Lüksemburg, Hollanda), Orta Avrupa'da (Macaristan, İsviçre, Slovenya, Avusturya, Slovakya, Çek Cumhuriyetinde) Katolik mezhebi yaygındır. Doğal olarak böylesine geniş bir ülke yelpazesi içinde Katolik nüfus oranları büyük farklılaşma göstermektedir. Örneğin Hollanda'daki Hıristiyanların

sadece %53'ü Katolik mezhebinden iken aynı oran Belçika'da %97, İtalya'da ise %99,4'tür.

- Balkan yarımadasında en yüksek Katolik nüfus oranına sahip ülkelerin başında Hırvatistan, Slovenya ve Romanya gelirken, Postsovyet Cumhuriyetleri arasında en çok Katolik nüfus barındıran ülkeler arasında Beyaz Rusya, Litvanya, Letonya ve Ukrayna yer almaktadırlar. Fakat bu ülkelerde Katoliklerin Hıristiyan nüfus içindeki oranı çok değişkendir. Örneğin Litvanya'da Hıristiyanların %87'si, Beyaz Rusya'da %21'i, Letonya'da %11'i, Ukrayna'da ise sadece %3'ü Katolik'tir.

- İspanyol sömürcülüğünün tarihsel-kültürel izlerini taşıyan Latin Amerika'da Brezilya, Surinam, Belize gibi birkaç ülke dışında, geri kalan tüm ülkelerde resmi dil İspanyolcadır. İspanya hem dil hem de din özellikleri ile Latin Amerika ülkelerini etkilemeyi başarmış ve bu nedenle Latin Amerika'nın neredeyse tamamında Katolikler ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Örneğin ülkedeki Hıristiyan nüfus içinde Katoliklerin oranı Meksika'da %94, Honduras'ta %88, Küba'da %97, Venezuela'da %99, Peru'da %98, Şili'de %92 ve Arjantin'de %96'dır. Latin Amerika ülkeleri ile kıyaslandığında, Anglo-Amerika ülkelerinde Katolik nüfus oranı çok düşüktür. Örneğin ABD Hıristiyan nüfusunun sadece %28'i ve Kanada Hıristiyan nüfusunun %55'i Katolik'tir.

- Asya kıtasının en çok Katolik nüfus barındıran ülkelerin başında Filipinler (67,1 milyon), Hindistan (13,5 milyon), Çin (7,8 milyon), Vietnam (7,7 milyon), Güney Kore (5,1 milyon) ve Endonezya (4,6 milyon) gelmektedirler. Bazı Asya ülkelerinde Katolik nüfus oranı yüksek olmasa da bu ülkelerin çok fazla nüfus barındırmalarından dolayı, küçük bir pay ile yüksek bir mezhep sayısına ulaşılmaktadır. Örneğin 1,1 milyarlık nüfusa sahip olan Hindistan'da Hıristiyan nüfus oranı sadece %3,5 ve bunların ancak %31'i Katolik olmalarına rağmen ülkede 13,5 milyon Katolik yaşamaktadır.

- Avrupa ve Latin Amerika ülkeleri ile kıyaslandığında Afrika'da Katolik Hıristiyanların hem mutlak sayısı, hem de ülke toplam nüfus içindeki oranları daha düşüktür. Fakat yine de Afrika'da istisnai olsa da Katolik nüfus oranı yüksek ülkeler vardır. Aslında bu ülkeleri iki büyük grupta toplayabiliriz. Birinci grup: hem Hıristiyan hem de Katolik nüfus oranı yüksek olan ülkeler. İkinci grup: Hıristiyan nüfus oranı yüksek olmamasına rağmen, Hıristiyan nüfus içinde Katolik nüfus oranlarının yüksek olduğu ülkeler. Örneğin 4 033 km.²'lik alanlı, küçük bir ada ülkesi olan Yeşil Burun Cumhuriyeti nüfusunun %96'sı Hıristiyan olup bunların %96,3'ü Katolik'tir. Yani Yeşil Burun Cumhuriyeti birinci grup Afrika ülkelerine örnektir. Batı Afrika'da Gine Körfezi kıyısındaki Benin nüfusunun sadece %28'i Hıristiyan'dır, fakat bunların %91'i Katolik'tir. Böylece Benin Cumhuriyeti, ikinci grup Afrika ülkelerine örnektir. Sonuç olarak, bazı Afrika ülkelerinde Katolik mezhebi göreceli yaygındır. Örneğin 2004 yılında, bazı Afrika ülkelerinde Hıristiyan nüfus içinde Katolik nüfusun oranı bir hayli yüksek olup bu konuda şu değerler gösterilebilir: Mauritius %94, Benin %91, Burkina Faso %89, Ruanda %89, Burundi %84, Kote D'ivoire %79, Angola %79, Gabon %74, Kongo Demokratik Cumhuriyeti %74, Togo %72, Kenya %64, Lesotho %60, Kamerun %58.

- Amerika ve Afrika kıtasında olduğu gibi Okyanusya kıtasının genç devletlerinde de toplumların dil ve din yapısını sömürge devletleri belirlemiş ve biçimlendirmiştir. Avustralya, Papua Yeni Gine ve Yeni Zelanda hariç, Okyanusya devletleri az nüfus barındırmalarından dolayı, hem Hıristiyan hem de Katolik dünyasında beşeri güce ve stratejik öneme sahip değildirler. Örneğin, Avustralya Hıristiyanlarının %28'i ve Yeni Zelanda Hıristiyanlarının sadece %19'u

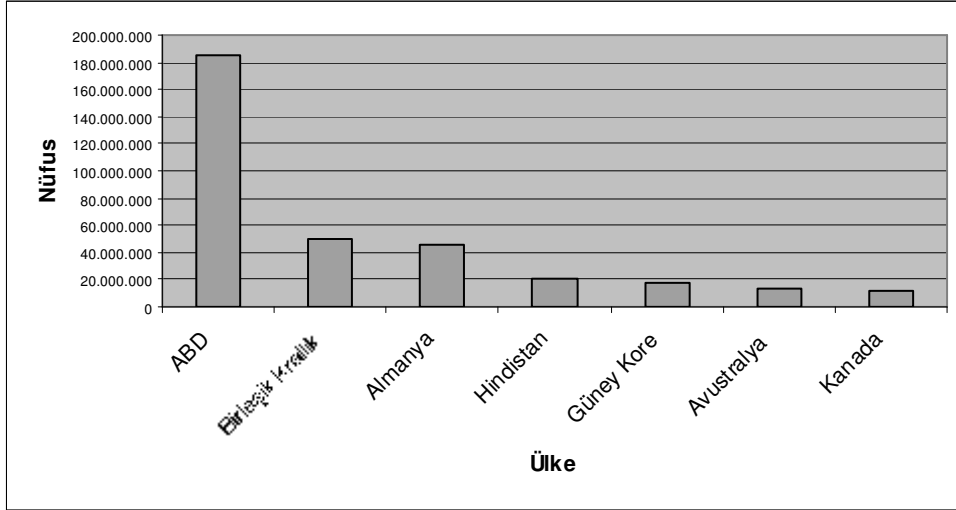
Katolik'tir. Kıtanın alan ve nüfus olarak en büyük üç ülkesi, aynı zamanda Hıristiyan ve Katolik nüfusun da en kalabalık ülkeleridirler. Hem nüfus hem de yüzölçümü olarak Okyanusya kıtasının ikinci büyük ülkesi olan Papua Yeni Gine'de 1,6 milyon, kıtanın üçüncü büyük ülkesi olan Yeni Zelanda'da 750 000 ve kıtanın en büyük ülkesi olan Avustralya'da 5,6 milyon Katolik yaşamaktadır. Okyanusya kıtasında yer alan, Yeni Kaledonya, Palau ve Kiribati gibi bazı küçük ada ülkelerinde de nüfusun büyük bir bölümünü Katolikler oluşturmaktadırlar, fakat bunların sayısı çok azdır. Özetle, Okyanusya kıtası genelinde yaşayan toplam Katolik nüfus 8,5 milyon civarındadır.

2. 1. 2. Protestan Hıristiyanlığın Küresel Coğrafi Dağılışı

Protestan kelimesi, başkaldıran, itiraz eden anlamına gelir. XVI yüzyılda Martin Luther'in Roma Katolik Kilisesine karşı başlatmış olduğu sorgulama ve reformasyon hareketi hızla yayılarak, sonraki dönemde yeni bir Hıristiyanlık mezhebi olan Protestanlığın oluşmasına yol açmıştır. Bugünkü Protestan kiliseler; Luteran, Anglikan, Reforme Edilmiş Kiliseler gibi ayrı kollara ayrılmış olsalar da, Metodist ve Kongregasyonalist gibi müstakil kiliseler de vardır (Tümer ve Küçük, 1997).

Son yüzyılda dünyamızda yaşayan Protestanların sayısı artmış olsa da, dünya nüfusu içindeki payları sürekli bir azalma göstermektedir. Örneğin 1900 yılında dünyada sadece 120 milyon Protestan var iken 2000 yılında sayıları 352 milyonu aşmıştır, fakat aynı yıllar arasında dünya nüfusu içindeki payları %7,4'ten %5,8'e düşmüştür (Tablo 1). Bir başka anlatımla 1900–2000 döneminde dünya genelindeki Protestanların toplam sayısı %295 olarak artmış olsa da önümüzdeki dönemde dünya nüfus pastasındaki bu mezhebin oransal küçülmesi kaçınılmazlık gibi görülmektedir.

Grafik 3: Dünyanın en Kalabalık Protestan Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Protestan Hıristiyanların coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005).

- Protestan mezhebin en yaygın olduğu kıtaların başında Avrupa ve Kuzey Amerika gelmektedir. Protestan nüfus oranı kuzey ve kuzeybatı Avrupa'da yoğunluk kazansa da, ABD, Birleşik Krallık, Almanya, Avustralya ve Kanada dünyanın en çok Protestan nüfusuna sahip ülkeleridir (Grafik 3). Protestanlığın

Avrupa'daki coğrafi dağılışına baktığımızda, Baltık ve İskandinav ülkeleri ile İzlanda, Almanya ve Danimarka'da bu mezhebin çok yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa kıtası Hıristiyan nüfusun %51'ini Katolikler ve %28'ini Ortodokslar oluştururken, Protestanların kıta nüfusundaki oranı sadece %14 civarındadır.³ Böylece Hıristiyan mezhepler arasında, Protestanlığın Avrupa'da en az yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

- Avrupa kıtasında en kalabalık Protestan nüfus barındıran ülkelerin başında Birleşik Krallık (50,6 milyon), Almanya (46,1 milyon), İsveç (8,7 milyon), Hollanda (7,3 milyon), Danimarka (5,4 milyon), Finlandiya (5,2 milyon) ve Norveç (4,5 milyon) gelmektedirler (Tablo 2). Sıraladığımız bu ülkelerin dışında, Romanya, İrlanda, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, İsviçre, İzlanda, Estonya ve Letonya gibi Avrupa ülkelerinde de Protestanlık yaygındır.

- Asya kıtasında en kalabalık Protestan nüfusuna sahip ülkelerin başında Hindistan (21 milyon), Güney Kore (17,3 milyon), Endonezya (9 milyon), Çin (4,5 milyon), (Filipinler (3,5 milyon) ve Myanmar (2,4 milyon) gelmektedir. Lübnan, Suriye, İsrail ve Ürdün gibi Ortadoğu ülkelerinde Protestan nüfusun toplam ülke nüfusundaki oranı %2 - %3'ü aşmamaktadır. Asya'nın en kalabalık Müslüman ülkelerinden biri olan Pakistan nüfusunun sadece %2'si Hıristiyan olmasına rağmen bu nüfusun %61'i Protestan olması dikkat çekicidir. Aynı şekilde dünyanın ikinci en kalabalık nüfuslu ülkesi olan Hindistan'da Hıristiyanların toplam ülke nüfusundaki oranı sadece %3,5 olmasına rağmen, Hıristiyan nüfusu içinde yer alan Protestanların oranı %48'dir. Yani Hindistan'da 21 milyon Protestan yaşamaktadır. Japonya, Tayvan, Singapur ve Myanmar gibi ülkelerde de benzer bir durum görülmektedir. Bu ülkelerde Hıristiyan nüfus oranları çok düşük olmalarına rağmen, Hıristiyan nüfus içinde Protestan oranlarının yüksek olması dikkat çekicidir. Bu da bize Hıristiyanların azınlıkta olduğu Asya ülkelerinde Protestanlığın en tercih edilen mezhep olduğunu göstermektedir.

- Amerika kıtasında en fazla Protestan barındıran ülkelerin başında ABD (185,0 milyon), Kanada (11,6 milyon), Brezilya (10,9 milyon) ve Meksika (5,9 milyon) gelmektedir. Nasıl 167 milyonluk Katolik nüfusu ile Brezilya dünyanın en büyük Katolik ülkesi ise aynı şekilde 185 milyonluk Protestan nüfusu ile de ABD dünyanın en büyük Protestan ülkesidir.

- Antarktika hariç, yerleşme ve yaşama uygun olan kıtalar arasında en az Protestan nüfus barındıran kıta Okyanusya'dır. Kıtadaki toplam Protestan nüfus 22 milyonu aşmamaktadır. Okyanusya kıtasının en büyük üç ülkesi olan Avustralya (13,7 milyon), Papua Yeni Gine (3,6 milyon) ve Yeni Zelanda (3,1 milyon) aynı zamanda kıtada en çok Protestan nüfusuna sahip ülkelerdir. Okyanusya kıtasında yer alan, Vanuatu, Fiji, Nauru, Tonga, Batı Samoa, Solomon Adaları ve Tuvalu gibi bazı küçük ada ülkelerinde de nüfusun büyük bir bölümünü Protestanlar oluşturmaktadırlar.

- Afrika kıtasında bazı ülkelerde Protestan nüfus oranlarının yüksekliği dikkat çekicidir. Örneğin Hıristiyan nüfus içinde Protestanların oranı Botsvana'da %89, Liberya'da %88, Güney Afrika Cumhuriyetinde %85, Namibya'da %74, Zimbabve'de %72, Nijerya'da %68, Svaziland'ta %61, Malavi'de %52, Zambiya'da %46 ve Tanzanya'da %33'tür. Sonuç olarak Afrika ülkelerinden hiç birinde Protestan'lar ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasalar da özellikle batı ve güney Afrika ülkelerinde Protestan nüfusun belirli bir pay sahibi olduğu söylenebilir.

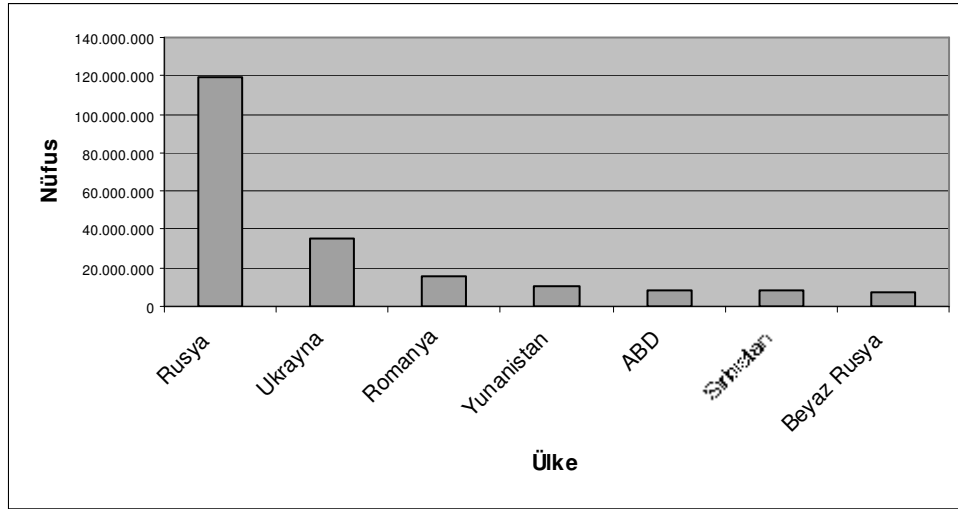
³ Diğer Hıristiyanların Avrupa nüfusu içindeki oranı %8 civarındadır.

2. 1. 3. Ortodoks Hıristiyanlığın Küresel Coğrafi Dağılışı

Bazı uzmanlara göre “Ortodoks, doğru görüş ve inanç anlamına gelir. Roma’nın üstünlük iddiasına karşı Bizans Patrikliği, kendisinin doğru yolda bulunduğunu, üstün olduğunu belirtmek üzere bu adı almıştır.” (Tümer ve Küçük, 1997:300). Ortodoksluğun ortaya çıkışı ile ilgili kısa bir tespit yapmakta yarar vardır. Doğu ve Batı Hıristiyan kiliseleri arasındaki uzun mücadele ve ayrılık girişimleri IX ve X yüzyılda artmıştır. Ortodokslar ile Katolikler veya İstanbul ile Roma arasındaki kesin kopma ve ayrılma 1054 yılında gerçekleşmiştir. Böylece XI yüzyılda Bizans İmparatorluğu Ortodoksluğun merkezi olurken Roma İmparatorluğu da Katolik dünyanın merkezi olmuştur. Bir başka deyişle, Avrupa Hıristiyanlığı dil, kültür, milli ve dinsel temsil bakımından Doğu ve Batı veya Katolik ve Ortodoks dünyası olarak kalın çizgilerle birbirlerinden ayrılmıştır (Sarıçioğlu, 2002; Tümer ve Küçük, 1997).

Üç büyük Hıristiyan mezhebi arasında sayıları en az olan ve nüfusları en yavaş artanlar Ortodoks mezhebinde olanlardır. Bugün dünyadaki toplam Ortodoks Hıristiyanların sayısı 250 milyon civarında olsa da Rusya, Bulgaristan, Ukrayna gibi ülkelerde negatif nüfus artışı gözleendiğinden ve ülke toplam nüfusları azaldığından dolayı, küresel ölçekte Ortodoks nüfus sayısı da kaçınılmaz olarak erimekte ve güç kaybetmektedir. İşte bu nedenle önümüzdeki 40–50 yılda dünya ölçeğindeki Ortodoksların toplam sayısı 210 milyona kadar azalması beklenmektedir. Böylece XXI yüzyılın ortasında Ortodoksların toplam sayısı, 150 yıl öncesindeki 1900 yılındaki sayıya gerilemiş olacaktır.

Grafik 4: Dünyanın en Kalabalık Ortodoks Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Ortodoks Hıristiyanların coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005):

- Dünyada, Ortodoks Hıristiyanların yoğunluk gösterdikleri yerlerin başında Doğu Avrupa, Kuzey Asya ve ABD gelmektedirler. Ortodoksluk en fazla Doğu Avrupa’da yaygınlık gösterdiğinden dolayı, Rusya (119,2 milyon), Ukrayna (35,6 milyon), Romanya (15,7 milyon) ve Yunanistan (10,7 milyon) dünyanın en çok Ortodoks nüfusunu barındıran ülkeleridirler (Grafik 4). Bu ülkelerin dışında Bulgaristan’da, Sırbistan’da, Kıbrıs’ta, Makedonya’da, Gürcistan’da, Beyaz Rusya ve Moldova’da da önemli sayıda Ortodoks Hıristiyan yaşamaktadır (Tablo 2).

• SSCB'nin tarihsel, siyasi ve kültürel mirasını paylaşan BDT üyesi olan Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan Slavlar arasında da Ortodoks Hıristiyanlık yaygınlık göstermektedir. Örneğin 2004 yılında, Kazakistan'da 5 927 400, Özbekistan'da 2 410 000, Kırgızistan'da 1 100 000 ve Azerbaycan'da 564 000 Ortodoks Hıristiyan yaşamaktadır. Baltık Cumhuriyetlerinde de Rus ve Ortodoks nüfus önemli bir paya sahiptir. Örneğin Letonya'da yaşayan Hıristiyanların %36'sı, Estonya'da yaşayan Hıristiyanların %39'u ve Litvanya'da yaşayan Hıristiyanların %9'u Ortodoks'tur. Hem Orta Asya hem de Baltık Cumhuriyetlerinde Ortodoksların belirli bir nüfus payına sahip olmalarının temel sebebi, bu ülkelerde hâlâ büyük oranda Rus, Ukraynalı ve Beyaz Rus gibi Slav azınlıkların yaşamasıdır.

• Kuzey Amerika kıtasında Protestanlar, Orta ve Güney Amerika'da ise Katolikler yoğunlukta olup, Ortodoks mezhebindeki Hıristiyanlar her iki kıtada küçük ve dağınık bir dinsel azınlık oluşturmaktadırlar. Amerika kıtasında en çok Ortodoks Hıristiyan barındıran ülkelerin başında ABD (8,2 milyon kişi), Kanada (1,1 milyon kişi) ve Arjantin (370 000 kişi) gelmektedirler.

• Okyanusya kıtasında en fazla Ortodoks Avustralya'da yaşamasına rağmen, kıta büyüklüğündeki bu ülkede Ortodoks Hıristiyanların sayısı 600 000'i aşmamaktadır. Avustralya'nın deniz komşusu olan Yeni Zelanda'da ise sadece 78 000 Ortodoks yaşamaktadır. Böylece tüm Okyanusya kıtasındaki toplam Ortodoks sayısı 1 milyondan az olduğu anlaşılmaktadır.

2. 2. Müslümanlığın Küresel Coğrafi Dağılışı

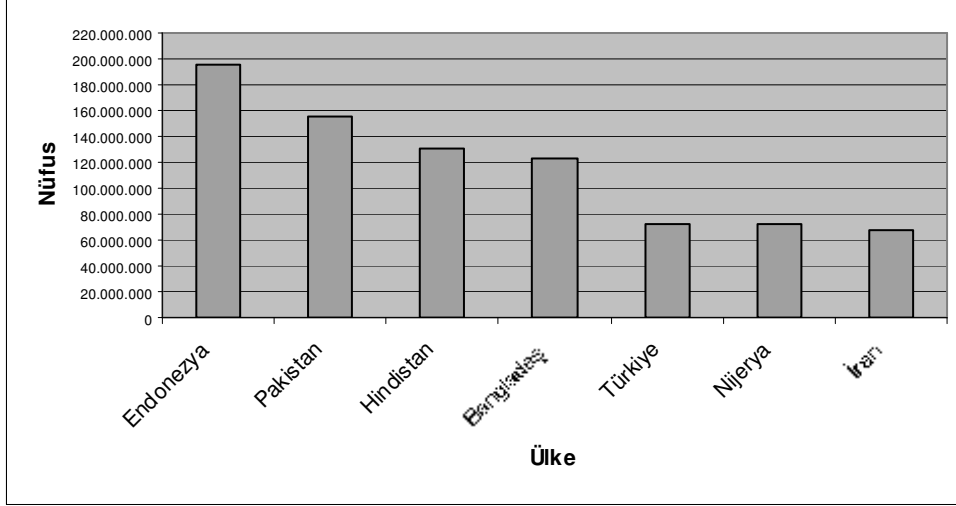
M.S. VI yüzyılda Arabistan Yarımadasında ortaya çıkan ve gelişen İslâmiyet, Musevilik ve Hıristiyanlık gibi Ortadoğu kökenli bir din olmasına rağmen, zaman içinde Güney Asya, Kuzey Afrika, Güney Avrupa ve Orta Asya'ya yayılmış ve bugün Fas'tan Endonezya'ya, Büyük Britanya'dan Çin'e, Rusya'dan Nijerya'ya kadar çok geniş bir coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Tek Tanrılı dinlerin sonuncusu olan İslâmiyet, en genç ama en hızlı büyüyen evrensel din özelliği taşımaktadır. Günümüzde İslâm'ın yeniden canlanması, siyasi bir yayılma hareketinden çok bir küresel nüfus artışından kaynaklanmaktadır. Örneğin, 1970 yılında Müslümanların dünya nüfusundaki payları %15 civarındayken, bugün bu oran %20'yi aşmıştır (Fotev, 1999).

Bir başka anlatımla, bugün dünyadaki Müslümanların toplam sayısı 1,3 milyarı aşmakta ve Müslüman ülkelerdeki hızlı nüfus artışı sonucunda, önümüzdeki 40-50 yıl içinde dünyadaki Müslüman nüfus sayısının Hıristiyanların sayısını aşması beklenmektedir. Maksakovski'ye göre son dönemde, uluslararası ilişkilerde, ayrıca ekonomi, kültür, jeopolitik ve ideolojik etkileşimlerde İslâm dininin rol ve etkisindeki artış herkes tarafından gözlenmekte ve tüm bunlar Müslüman ülkelerin küreselleşen dünyadaki önemlerini arttırmaktadır (Maksakovskiy, 1993).

Dünyada en çok sayıda Müslüman nüfus barındıran ülkelerin başında Endonezya (194,6 milyon), Pakistan (155,4 milyon), Hindistan 131,3 milyon), Bangladeş (122,7 milyon), Türkiye (72,1 milyon), Nijerya (71,9 milyon) ve İran (67,1 milyon) gelmektedir (Grafik 5). Dünyada İslamiyet'in coğrafi dağılışına bakıldığında, bu dine mensup kişilerin büyük bir bölümünün Asya ve Afrika kıtalarında yer aldıkları, çok daha az sayıda Müslüman'ın ise Avrupa, Amerika ve Okyanusya kıtalarında yaşadıkları görülmektedir. Bir başka anlatımla, Kuzey Afrika, Ortadoğu, Güneydoğu Asya ve Orta Asya, Müslümanların küresel ölçekte yoğunluk gösterdikleri dört büyük coğrafi bölgeyi oluşturmaktadırlar. Bu dört bölgenin dışında kalan kıta ve bölgelerde (örneğin Kuzey Asya, Amerika, Okyanusya ve Avrupa kıtalarında) Müslümanlar hem daha dağınık, hem de daha düşük yoğunluk göstermektedirler.

Sünni ve Şii Müslümanlar İslâm'a inananların büyük bir bölümünü oluşturmaktadırlar. İslâm dünyasında mezhep ayrılıklarına yol açan başlıca nedenler kavimcilik, halifelik sorunu ve eski inançların etkileridir. İslâm'ın en büyük mezhebi olan Şii, Hz. Muhammed'den sonra, halifeliğin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere ait olduğunu ileri sürenlerin kurulması ile ortaya çıkmıştır. Günümüzde dünya ölçeğindeki tüm Müslümanların % 13'ünün Şii olduğu sanılmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 1998).

Grafik 5: Dünyanın en Kalabalık Müslüman Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

İran, Irak, Türkiye, Suriye, Suudi Arabistan, Afganistan, Pakistan, Türkmenistan, Lübnan, Katar, Bahreyn ve Yemen dünyada en çok Şii Müslüman barındıran ülkelerin başında gelmektedirler (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005).

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Müslümanların coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005; Maksakovskiy, 1993):

- 2003 yılında Avrupa kıtası toplam nüfusunun yaklaşık %4,7'sini, yani 33 milyonunu Müslümanlar oluşturmaktadırlar (Güner ve Ertürk, 2005). Avrupa kıtasında en yüksek Müslüman nüfus oranına sahip ülkelerin başında Arnavutluk (%69), Bosna-Hersek (%44), Makedonya (%29) ve Bulgaristan (%13) gelmektedir. Böylece XIX. yüzyıla kadar Osmanlı egemenliği altındaki Balkan ülkelerinde İslâm'ın hem tarihsel, hem sosyokültürel damgasını vurduğunu görmekteyiz. Bu ülkelerin dışında önemli sayıda Müslüman nüfus Almanya, Hollanda, Belçika, İsveç, Avusturya, Birleşik Krallık, Yunanistan, Romanya, Sırbistan ve İtalya'da da yaşamaktadır. Fakat Rusya Federasyonu (13 milyon) ile Almanya (3 milyon) Avrupa'da en çok Müslüman barındıran ülkeler olduklarını söyleyebiliriz.

- Ana karalar arasında Asya, en çok sayıda Müslüman barındıran ve İslâm dininin en geniş coğrafi yayılım gösterdiği kıtadır. Kıta toplam nüfusunun yaklaşık %23'ü Müslüman dinine mensup olup, kıta genelindeki toplam Müslüman nüfus 860 milyonu aşmaktadır (Güner ve Ertürk, 2005). Asya kıtasında Türkiye, Suriye, İran, Irak, Suudi Arabistan, Ürdün, Bahreyn, Katar, Kuveyt, BAE⁴, Yemen, Umman, Maldiv Cumhuriyeti, Azerbaycan, Afganistan, Tacikistan ve Pakistan gibi ülkelerde Müslüman nüfusun toplam ülke nüfusu içindeki oranı %90'ı aşmaktadır. Özbekistan (%87), Türkmenistan (%87), Kırgızistan (%77), Endonezya (%85), Bangladeş (%86) gibi ülkelerde Müslüman nüfus oranı %75 ile %90 arasında

⁴ BAE – Birleşik Arap Emirlikleri

değişmektedir. Kazakistan (%54), Bruney (%63) ve Malezya'da (% 50) ise bu oran %50 ile %70 arasındadır. Fakat bu saydığımız Asya ülkelerin dışında Çin (27 milyon) ve Hindistan'da (132 milyon) da önemli miktarda Müslüman nüfus barındırmaktadırlar. Tüm bu ülkelerin dışında Filipinler (%6), Singapur (%17), Tayland (%4,5), Myanmar (% 5,5), Sri Lanka (%8) ve Moğolistan (%6) gibi Asya ülkelerde de küçük oranda da olsa Müslüman nüfus yaşamaktadır. Sonuç olarak, dünyada en çok Müslüman nüfus barındıran ülkelerin (Endonezya, Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Türkiye ve İran) tümünün Asya kıtasında yer almaları İslâm dininin ortaya çıktığı ve yayıldığı bu kıtanın Müslüman coğrafyası içindeki yeri ve önemine işaret etmektedir.

- 2003 yılında Afrika nüfusunun yaklaşık %39'u, yani 330 milyonu Müslüman'dır (Güner ve Ertürk, 2005). Atlas Okyanusu ile Kızıl Deniz veya Moritanya ile Mısır arasındaki coğrafi alan İslâm Afrika'sı olarak adlandırılabilir, çünkü tüm bu Kuzey Afrika ülkelerinde İslâm dini egemen olup, ülke nüfusunun büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas, Somali, Komor Cumhuriyeti, Cibuti ve Moritanya'da, yani dokuz Afrika ülkesinde Müslüman nüfusun toplam ülke nüfusu içindeki oranı %90'ı aşmaktadır. Örneğin pek fazla bilinmeyen Komor Federal İslâm Cumhuriyetinde toplam nüfusun %99'u Müslüman'dır.

- Ülke nüfusunun yarısından fazlasını Müslümanların oluşturduğu Afrika ülkelerine örnek olarak şunlar gösterilebilir: Sudan (%71), Çad (%61,5), Nijer (%88), Mali (%83), Senegal (%88,5), Gambia (%89), Gine (%83) ve Eritre (%52). Ülke nüfusunun % 20 ile % 50 arasında Müslümanların oluşturduğu Afrika ülkelerine Nijerya (%46,5), Etiyopya (%26,5), Gine Bissau (%44), Siera Leone (%42), Burkina Faso (%39), Cote D'ivoire (%22,5) ve Tanzanya (%26) örnek gösterilebilir. Oysa bazı Afrika ülkelerinde Müslümanların toplam nüfustaki oranı %20'nin altına düşmektedir: Malawi (%17,5), Liberya (%16,5), Gana (%12,5), Kamerun (%19), Kenya (%7,5), Uganda (%7,4), Madagaskar (%10,5), Mauritius (%16,5) ve Mozambik (%12). Bazı Afrika ülkelerinde ise Müslüman nüfus oranları çok düşüktür, örneğin Yeşil Burun Adaları Cumhuriyetinde bu oran %3, OAC⁵ (%8), Sao Tome ve Prncipe (%3,5), Kongo Demokratik Cumhuriyeti (%3,7), Seyşel Adaları Cumhuriyeti (%3,5). Afrika kıtasında Gabon, Kongo, Angola, Ruanda, Burundi, Botswana, GAC⁶, Namibya, Zimbabwe ve Zambiya gibi ülkelerde Müslüman nüfus oranları en düşük olup %2'nin altına düşmektedir.

- Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında Protestan ve Katolik dinler yaygın olup, İslâmiyet'in etkisi zayıftır. Bu iki kıtada Müslümanlar toplu bir coğrafi dağılış göstermeyip, parçalı, dağınık ve küçük cemaatlar halinde bir yayılış göstermektedirler. Bugün her iki kıtada toplam Müslüman nüfusun sayısı 7,5 milyonu aşmaktadır. Kuzey ve Güney Amerika kıtalarında en fazla sayıda Müslüman nüfus barındıran ülkelerinin başında ABD (6 milyondan fazla), Kanada (600 000'den fazla) ve Arjantin (300 000 civarında) gelmektedirler. Bu kıtalarda en yüksek Müslüman nüfus oranlarına sahip ülkelerin başında ise Surinam (%21,3), Guyana (%9), Trinidad ve Tobago (%6,5) ABD (%2), Kanada (%1,5) ve Arjantin (%0,6) gelmektedirler. Böylece Güney Amerika kıtasının kuzeydoğusunda yer alan 470 000 nüfuslu Surinam Cumhuriyetinde yaşayan her beş kişiden biri Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. 1975 yılında Hollanda sömürgeciliğinden kurtulup bağımsızlığını ilân eden bu küçük devlet, Amerika kıtasının en yüksek Müslüman nüfus oranına sahip ülkesi olduğu anlaşılmaktadır (Hatskeviç, 2004; Lakost, 2005).

⁵ OAC – Orta Afrika Cumhuriyeti

⁶ GAC – Güney Afrika Cumhuriyeti

• Okyanusya kıtasını oluşturan ülkelerin hiç birinde Müslümanların toplam nüfus içindeki oranı %1'i aşmaz. Bir başka anlatımla Antarktika hariç, yerleşim ve yaşamaya müsait kıtalar arasında Okyanusya en az sayıda Müslüman barındıran kıtadır. Okyanusya kıtasının hem yüzölçümü hem de nüfus sayısı bakımından en büyük ülkesi olan Avustralya'da Müslümanların oranı % 0,6'dır. Yani nüfusu 21 milyonu aşan bu ülkede dahi İslâm dinine mensup olanların sayısı 200 000'e ulaşmamaktadır. Fakat çok ilginçtir ki 6 Nisan 1984 tarihinde yapılan bir referandum sonucunda Avustralya ile birleşme kararı alan Kokos Adaları halkının yaklaşık %59'u Müslüman'dır. Okyanusya kıtasında az sayıda da olsa Müslüman barındıran diğer ülkeler arasında Fiji Cumhuriyetinde İslâm dinine mensup olanların oranı %7,5 ve Yeni Kaledonya'da Müslüman nüfusun oranı %3,3'tür. Okyanusya kıtasının diğer ülkelere Müslüman nüfus sayısı yok denecek kadar azdır.

2. 3. Hinduizm'in Küresel Coğrafi Dağılışı

Tarih boyunca Hint yarımadasında doğmuş ve gelişmiş Budizm, Hinduizm, Yogaizm, Caynizm ve bunlara bağlı mezhep ve akımlara "Hint Dinleri" denmektedir. Hinduizmin başlıca özellikleri şöyle özetlenebilir (Sarıkoçlu, 2002):

• Brahmacılıktan sonra ortaya çıkan ve ondan daha katı kuralları olan Hinduizm, kurulmuş bir din değil, çok açık ve net bir inanç sistemi de yoktur, daha ziyade tarihi gelişmelerin ortaya koyduğu ve fetişizm, politeizm, panteizm, henoteizm gibi çeşitli dinsel hayatın tezahürleri yan yana görüldüğü bir dinsel felsefedir.

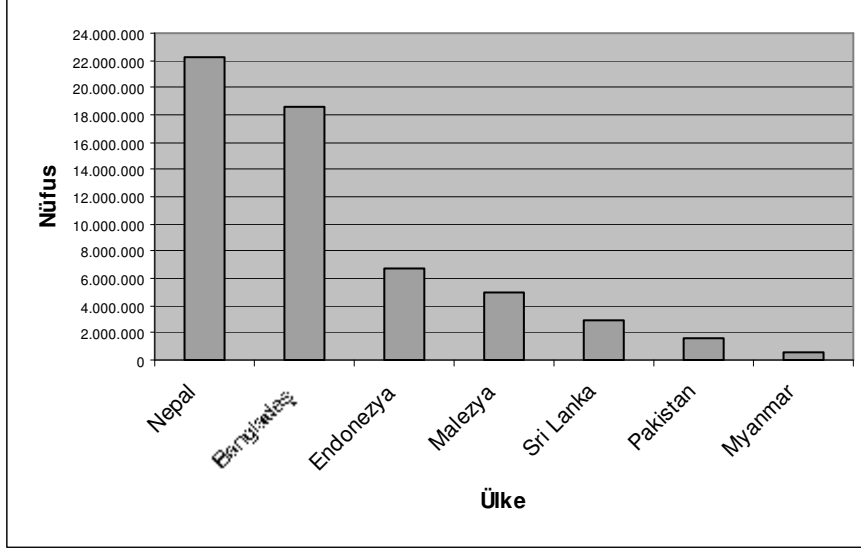
• Din ve felsefenin iç içe geçmiş olduğu Hinduizm, kurallarla düzenlenmiş gerçek bir din olmaktan çok, bir dinsel tavidir, birbiri üzerine kültür ve tarihin biçimlendirdiği dinsel görünümün bir yumağı gibidir. Bu nedenle bazı uzmanlar onu "bütün dinlerin bir ansiklopedisi" olarak tanımlamaktadırlar.

• Sınırsız kutsal varlık sayısına sahip olan Hinduizmde, kurtuluş yolları ve tanrıya ulaşma yolları da sınırsızdır. Bu sebeple geniş bir dinsel tolerans ve hoşgörünün hâkim olduğu bir inanç sistemidir. Hinduizm, tanrı kavramındaki değişik ifadeleri ve yaklaşımları yadırgamaz ve yasaklamaz. Her insan ve toplum, kendi şahsiyetine ve geleneğine uygun bir şekilde Tanrıya yönelebilir. Tanrıya ulaşmanın yolları ayrı da olsa, tüm yollar aynı sonuca ulaşır görüşü egemendir.

• Çağımızın yeni düşünce ve inanç akımları, Hinduizm sempatanlarının bazı misyon ve propaganda faaliyetlerine girişmelerine yol açmıştır. Hindistan sınırlarını çoktan aşan bu misyoner faaliyetler özellikle Tranzendental Meditasyon ve Hare Krishna hareketlerinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Hıristiyanlık ve Müslümanlıktan sonra dünyanın üçüncü en kalabalık dini olan Hinduizm 920 milyondan fazla nüfus kitlesini kapsamış olsa da bu dine mensup olanların %95'ten fazlası beş ülkede konsantre olmuştur: Hindistan (875,2 milyon), Nepal (22,2 milyon), Bangladeş (18,5 milyon), Endonezya (6,8 milyon) ve Malezya (5,1 milyon) (Grafik 6). Bu beş ülke dışında Sri Lanka, Singapur, Pakistan, Bruney, Maldivler, Bhutan, Tayland, Vietnam ve Myanmar gibi Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde de Hindu dinine mensup olanlar küçük bir nüfus payına sahiptirler (Tablo 2). Fakat bu sekiz ülkede yaşayan toplam Hindu nüfusu 6 milyonu dahi aşmadığından dolayı, dinler coğrafyasında bunların küresel önemi pek yoktur. Hinduların bir kısmı Ortadoğu'ya işçi statüsünde göç edip bu ülkelerde yerleşmiş olduklarından dolayı Bahreyn, BAE, Uman, Yemen, Katar, Suudi Arabistan gibi ülkelerde Hindu dinsel azınlığı görülmektedir (Hatskeviç, 2004; Lakost, 2005).

Grafik 6: Dünyanın en Kalabalık Hindu Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)⁷

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Hint yarımadasından Afrika kıtasının doğu kıyılarına yerleşen Hindular zamanla kıtanın güney ve iç kesimlerine de yayılmışlar ve bu nedenle bugün, çok az sayıda Hindu Güney Afrika Cumhuriyeti, Svaziland, Zimbabve, Zambiya, Mozambik gibi Doğu ve Güney Afrika ülkelerinde de yaşamaktadır. Hatta kıtalararası göçler sonucu ABD, Kanada, Jamaika, Belize gibi Amerika kıtası ülkelerinde de az sayıda Hindu dinine mensup toplumlar görülmektedir. Örneğin Jamaika nüfusunun %1,3'ü ve Belize nüfusunun %1,7'si Hindu dinine mensuptur. Fakat kuşkusuz Amerika kıtasında en yüksek Hindu nüfus oranına sahip üç ülkeden birincisi Guyana, ikincisi Surinam ve üçüncüsü Trinidad-Tobago'dur, çünkü bu ülkelerde yaşayan Hindu'ların toplam ülke nüfusu içindeki oranları sırasıyla %38,2, %28,5 ve %25,4'tür (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005). Böylece Kuzey Amerika'dan çok Güney Amerika'da Hinduizmin daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

2. 4. Budizm'in Küresel Coğrafi Dağılışı

M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da Buda tarafından kurulmuş ve evrensel nitelik kazanmış bir din olan Budizm, Hinduizmdeki Brahman şekilciliğine, kast taassubuna karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Bu dinin kurucusu olan Sidhartha Gotama'ya sonradan Buda adı verilmiştir. Buda, "ilhama kavuşmuş, aydınlanmış, uyanmış" anlamlarını taşımaktadır. Budizm'in bir kurucusu, kutsal kitabı, doktrini ve cemaati vardır, fakat onun bir din, mezhep, tarikat veya felsefe olup olmadığı tartışmaları da sürmektedir (Sarıkcıoğlu, 2002; Tümer ve Küçük, 1997).

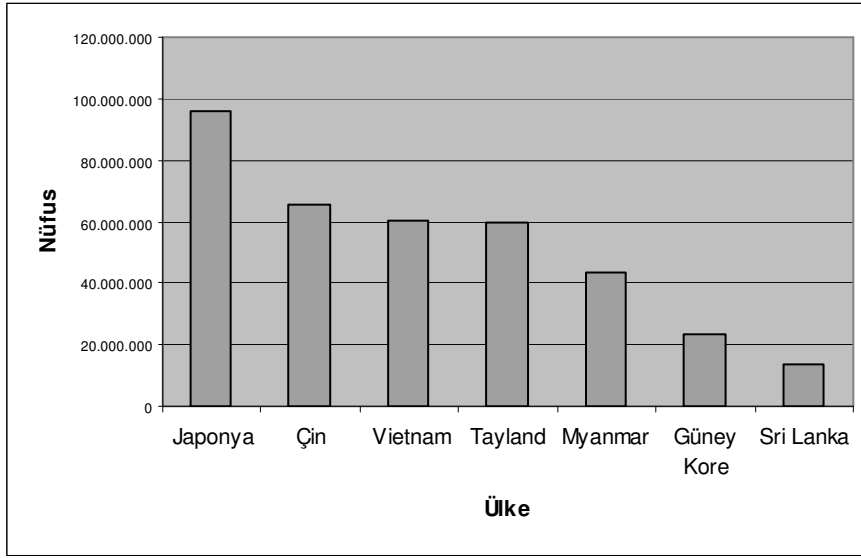
Budizm M.Ö. VI. yüzyılda kuzey Hindistan'da doğmuş olmasına rağmen, bu dinin mensupları daha çok bu ülke dışındaki Doğu ve Güney Asya ülkelerinde yaşamaktadır. Buda'nın yaşadığı dönemde (M.Ö. 563–483 yılları) Budizm bir din ve Buda'da peygamber değildi. Fakat Buda'nın ölümünden sonra Budizm hızla yayılmaya başladı. Budizm M.S. I. yüzyılda Türkistan'da, IV. yüzyılda Kore'de, VI. yüzyılda Japonya'da ve VII. yüzyılda ise Tibet'te yayılmaya başlamış böylece Asya kıtasının büyük bir bölümünü etkisi altına almıştır. Budizm'in Hinde

⁷ Dünyanın en çok Hindu nüfusu barındıran (900 milyona yakın) ülkesi olan Hindistan bu grafikte verilmemiştir.

yarımadasında ortaya çıkmış mezhebine Kaodaizm, Tibet'tekine Lamaizm, Seylan ve Güney Asya'da yayılmış olan koluna ise Hinayana denir. Budizm'in diğer önemli kolları arasında Theravada, Mahayana, Nişren ve Zen Budizmi yer almaktadır (Şenay, 2004).

Dünyadaki Budistlerin toplam sayısı hızlı bir artış göstermektedir. Örneğin 1900 yılında dünyada sadece 127,2 milyon Budist yaşarken, 1985 yılında bu sayı 295,5 milyona, 2000 yılında ise 360 milyona ulaşmıştır. Bu sayısal artışa rağmen, dünya nüfusu içindeki Budistlerin payları azalma göstermiştir: 1900 yılında %7,8'den, 2000 yılındaki %5,9'a (Tablo 1). Traykov'a göre Budizm'in en büyük özelliği, 2500 yıl önce ortaya çıkmış en eski, fakat en dar coğrafi alana yayılmış din olmasıdır (Traykov, 2005). Gerçekten de büyük dinler arasında neredeyse sadece bir kıtada (Asya'da) coğrafi yayılış gösteren tek din Budizm'dir.

Grafik 7: Dünyanın en Kalabalık Budist Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Budistlerin coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Traykov, 2005):

- Hıristiyanlık ve Müslümanlık ile birlikte üç evrensel dinden biri olan Budizm, Muson Asya'sı olarak nitelenen Doğu ve Güney Asya ülkelerinde yaygınlık göstermektedir. Japonya (96,1 milyon), Çin (65,4 milyon), Vietnam (60,5 milyon), Tayland (59,9 milyon), Myanmar (43,7 milyon), Güney Kore (23,4 milyon), Sri Lanka (13,6 milyon), Kamboçya (13,5 milyon), Hindistan (10,9 milyon), Tayvan (6,4 milyon) ve Malezya (5,0 milyon) dünyanın en kalabalık Budist nüfusunu barındıran ülkeleridir (Grafik 7).

- Bazı küçük Asya ülkelerinde Budizm çok yaygın olup adeta ulusal din niteliği taşımaktadır. Örneğin Bhutan nüfusunun %73'ü ve Laos nüfusunun %77'si Budist'tir. Bu saydığımız ülkelerin dışında Moğolistan, Endonezya, Singapur, Bangladeş ve Nepal'de de sayıları her birinde 1,5 ile 4,5 milyon arasında değişen Budist toplumlar yaşamaktadır (Tablo 2). Brunei, Kazakistan, Özbekistan, Afganistan ve Kuzey Kore gibi ülkelerde küçük sayıda da olsa Budist toplumlar yaşamaktadırlar.

- Son yüzyılda kıtalar arası gerçekleştirilen göçler ile Amerika ve Okyanusya kıtasına da Budistler göç etmişse de bunların sayıları küçük

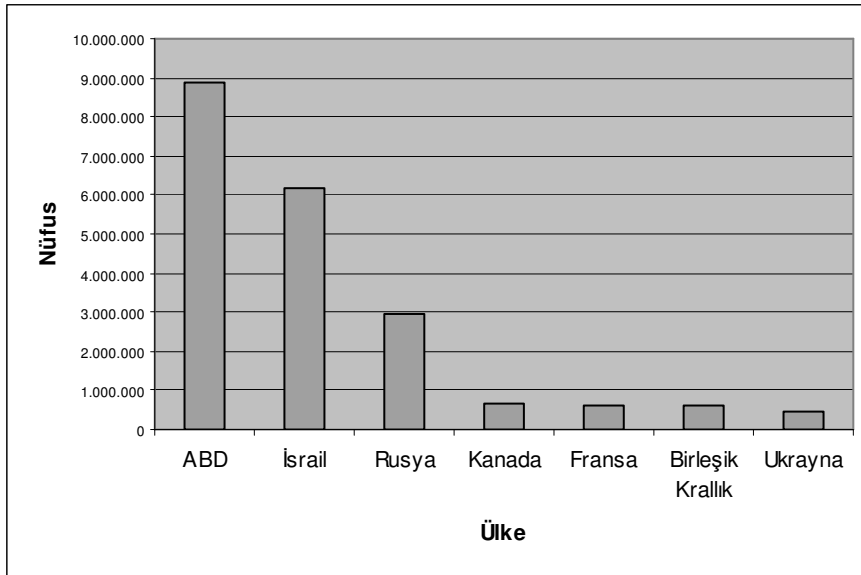
olduklarından dolayı göç ettikleri ülkelerin dinsel yapısını fazla etkilememektedirler. Sonuç olarak, Müslümanlık, Musevilik ve Hıristiyanlık ile karşılaştırıldığında genel olarak Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde yaygın olan Budizm, en az ülkede görülen ve en dar hinterlanda sahip evrensel din olduğu anlaşılmaktadır.

2. 5. Museviliğin Küresel Coğrafi Dağılışı

Tanrı tarafından, peygamberler vasıtasıyla insanlık âlemine gönderilen, vahiy mahsulü olan dinlere “İlâhi Din” denilmektedir. İslâmiyet ve Hıristiyanlıkla birlikte Musevilik de ilâhi dinlere örnektir. Musevi terimi, Yahudiliğin kurucusu olarak bilinen Hz. Musa’nın görüşüne mensup olanlar anlamında kullanılır. Din ile millet, kültür ile tarihin bu kadar iç içe girdiği başka bir din var mıdır dünyada? “Seçilmiş millet” in sarıldığı Museviliğin bir din, bir ırk, bir millet, bir kültür mü olduğu pek belli değildir (Sarıkçıoğlu, 2002). Ama belli olan bir şey varsa bu kadar çok dışlanan, bu kadar çok göç eden, bu kadar çok sayıda farklı ülkeye dağılmış ve bu denli etkili diasporaya sahip başka bir ilâhi din yoktur. Yahudiliğin tarihi, bir yandan dışlanmanın, baskıların, sürgünlerin, soykırım ve göçlerin tarihidir, diğer yandan ise mağduriyet ve acındırmanın, katliam ve savaşların, alansal büyüme ve siyasal yayılmanın tarihidir. Bu kadar çok suçlanan ve nefret uyandıran, bu kadar çok eleştiri oklarına hedef olan ve tüm bunların sonucunda bir yandan kültürel olarak içe kapanırken, diğer yandan küçük nüfus sayısına rağmen bu denli etkili jeopolitik güce sahip başka bir ilâhi din dünyamızda yok gibidir.

Tek tanrılı (monoteist) dinler arasında en eski olma özelliğini taşıyan Musevilik, aynı zamanda kapsadığı nüfus miktarı ile en küçük evrensel din olma özelliğini de taşımaktadır. Çünkü dünya genelinde yaşayan Musevilerin toplam dünya nüfusu içindeki oranı hiçbir dönem %1’i aşmamıştır. Fakat bu din küçük bir nüfus barındırır da göçler sonucunda tüm kıtalara yayılarak geniş bir coğrafi dağılım göstermiş, daha da önemlisi küresel politika ve uluslararası ilişkilerin biçimlenmesinde en etkili dinsel ve kültürel diasporalardan birini oluşturmuştur.

Grafik 8: Dünyanın en Kalabalık Musevi Nüfusuna Sahip Ülkeleri (2004 Yılı)

Kaynak: Lukanov, et. al., 2005

Kıtalar ve ülkeler bazında dünyadaki Musevilerin coğrafi dağılışı ile ilgili aşağıdaki tespitler yapılmıştır (Lukanov, Bojinov ve Dimitrov, 2005; Traykov, 2003).

• ABD (8,8 milyon), İsrail (6,2 milyon), Rusya (2,9 milyon), Kanada (658 000), Fransa (607 000), Birleşik Krallık (590 000), Ukrayna (468 000) ve Arjantin (386 000) dünyada en çok Musevi barındıran ülkelerdir (Grafik 8). Çok az sayıda Musevi toplumu Belçika, Lüksembourg, Hollanda, Macaristan, Avusturya, İsviçre, Almanya, Moldova, Beyaz Rusya, Litvanya, Letonya, Estonya, Danimarka ve İsveç gibi Avrupa ülkelerinde yaşasa da bu dinsel azınlık bu ülkelerdeki toplam nüfusun %2'sini dahi oluşturmamaktadır.

• Dünyada en fazla Musevi nüfusu barındıran kıtalar Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'dır. Okyanusya, Afrika ve Güney Amerika'daki Museviler hem dağınık bir coğrafi dağılışı gösterirler, hem de sayıları çok azdır. 2004 yılında Asya kıtasında yaşayan Musevilerin toplam sayısı 8 milyonu, Kuzey ve Güney Amerika'da yaşayanların sayısı 9,5 milyonu, Avrupa'dakilerin sayısı ise 2 milyonu aşmaktadır. Asya kıtasında az sayıda Musevi barındıran ülkelerin başında Gürcistan, Azerbaycan, Lübnan, Suriye, Irak, İran, Türkiye ve Özbekistan gelir.

• Afrika kıtasında küçük Musevi toplumlari barındıran ülkelere örnek olarak Tunus, Zimbabve ve Güney Afrika Cumhuriyeti gösterilebilir. Amerika kıtasında en çok Musevi ABD, Kanada ve Arjantin'de yaşamaktadır, fakat bu ülkelerin dışında az sayıda da olsa Kosta Rika, Panama, Venezuela, Brezilya, Şili ve Uruguay gibi ülkelerde de Museviler dağınık ve küçük bir dinsel azınlık olarak yaşamaktadırlar. Okyanusya kıtasında en çok sayıda Musevi'nin yaşadığı ülke Avustralya'dır. Fakat bu dinsel azınlığın toplam ülke nüfusu içindeki oranının %0,5 olduğu da unutulmamalıdır. Görüldüğü gibi Musevi diasporası dünyanın dört bir yanına dağılmış, çok sayıda ülkede varlığını ve kültürünü sürdürmeye çalışan, fakat sayıca küçük bir dinsel toplum oluşturmaktadır. Fakat küresel ölçekte Musevilerin toplam sayısı ile jeopolitik ve jeoekonomik güçlerin ters orantılı olduğu da bir başka gözlemdir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın başlıca sonuçları şöyle özetlenebilir:

• 1900–2000 döneminde dünyadaki en yaygın dinlerinin dünya nüfusundaki paylarının oransal değişimine bakıldığında, Hıristiyanların oranı %34,4'ten %33'e, Hinduların payları %12,5'ten %12,4'e ve Budistlerin payları %7,8'den %5,9'a gerilediği görülmüştür. Hıristiyanlık içerisinde de Katoliklerin dünya nüfusu içindeki payı %16,8'den %15,2'ye, Ortodoksların payı %7,5'ten %4,1'e ve Protestanların payı da %7,4'ten %5,8'e düşmüştür (Tablo 1). Buna karşılık XX. yüzyılda evrensel dinler arasında sadece Müslümanların dünya nüfusu içindeki oranı %12,4'ten %19,6'ya yükselmiştir. Özellikle Avrupa kıtasındaki ülkelerin nüfusu azalırken, dış göçler ve yüksek doğurganlık oranlarına bağlı olarak Müslüman nüfusun hızla artması, bir yandan yükselen İslâm dalgasının hangi politik ve demografik yöntemlerle önlenebileceğinin tartışmalarını gündeme taşımakta, diğer yandan da bu dalganın kıtada yeni kimlik ve kültür çatışmalarına yol açıp açmayacağı sorularına yanıt aramaktadır.

• Savaşlar, sınır değişiklikleri ve özellikle göçler, ülkeler ve kıtalar bazında evrensel dinlerin coğrafi dağılışında büyük değişikliklere ve farklılaşmalara yol açmıştır. Örneğin Hintlilerin Endonezya'ya, Malezya'ya ve Singapur'a göç etmeleri ve bu ülkelerde kalıcı olarak yerleşmeleri bu Güneydoğu Asya ülkelerinde Hindu dinsel azınlıkların oluşmasına yol açmıştır. Slav kökenli vatandaşların uzun yıllardır ABD ve Kanada'ya göç etmeleri sonucunda bugün bu iki ülkede 9 milyondan fazla Ortodoks yaşamaktadır. Musevilerin Kanada'dan Avustralya'ya, Sibirya'dan İngiltere'ye, Arjantin'den Macaristan'a, Alaska'dan İsrail'e kadar olan geniş coğrafyada dağılmış olması, din sınırlarının esnekliğini ve göçlerin inanç sınırlarını genişletmedeki gücünü en iyi yansıtmaktadır. XX yüzyılın ikinci

yarısında binlerce Türk işçisinin Almanya, Belçika ve Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerine göç etmesi bu ülkelerde Müslüman kültür adacıklarının oluşmasına yol açmış ve İslâmiyet'in Avrupa'ya yayılmasında önemli bir etken olmuştur. Sadece Fransa ve Almanya'da 5 milyondan fazla Müslüman'ın yaşaması, Avrupa'daki medeniyetlerin ve inanç sınırlarının ne denli tartışılır ve değişken olduğunu göstermektedir. Fakat Sudan ve Nijerya'nın kuzey bölgelerinde Müslümanların, güney bölgelerinde ise Hıristiyanların yoğunlukta olması bu hassas inanç sınırlarının nasıl kolaylıkla aşılarak, kitlesel ölüm ve savaşlara yol açabileceğinin de kanıtıdır.

- Yugoslavya, Çekoslovakya ve SSCB'nin parçalanıp dağılmasında bu ülkelerin etnik ve dinsel nüfus yapıları itibarıyla homojen olmamaları büyük rol oynamıştır. Son 20 yılda Sri Lanka, Bosna Hersek ve Ruanda'daki katliamlar, Çeçenistan, Dağlık Karabağ, Irak ve Filistin'deki çatışmalar, dinsel farklılaşmanın ne denli tehlikeli sonuçlara yol açabileceğinin örneklerini oluşturmaktadırlar. Bu nedenle toplum ve ülke içindeki dinsel uyumsuzluklar ve bunların sonuçları XXI yüzyılda dinler coğrafyasının en öncelikli konularından birisi olmaya devam edecektir.

- Son dönemde, bir yandan Ortodoksların yoğun olarak yaşadıkları eski sosyalist ülkelerin AB'ye üye olmasından bu ülkelerden Batı Avrupa'ya yönelik olan dış göçler, diğer yandan Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kuzey Afrika ülkelerinden Fransa, İspanya ve İtalya gibi Katolik Avrupa ülkelerine yönelik olan dış göçler birçok AB ülkesinin dinsel nüfus dağılımını etkilemeye başlamıştır. Avrupa, Latin Amerika ve Asya ülkelerinden Avustralya, ABD ve Kanada gibi sanayileşmiş ülkelere yönelik olan Hindu, Budist, Ortodoks ve Müslüman göçleri de bu Anglo-Amerika ülkelerinin etnik ve dinsel dağılımını etkilemiştir. Müslümanlık Afrika'da ve Avrupa'da yayılırken, Budist felsefe çağdaş Batı Dünyası'nda dikkat çeker biçimde etkili olmaya başlamıştır. Özetle, bilgi, iletişim ve teknoloji çağının kaçınılmazlığı olan küreselleşme sonucunda, ülkeler arasındaki etkileşim ve göçler artmaya devam ettiği müddetçe, göç alan ve göç veren ülkelerin etnik ve dinsel yapıları da değişmesi kaçınılmazdır.

- Dinin evrensel olma özelliği dile göre daha yüksek olduğu gibi, toplum ve ülkeler arasındaki sosyal, kültürel ve politik etkileşimlerde de dinsel aidiyet dilsel aidiyetten baskındır. Küreselleşen dünyada dinsel toplumlar ve yansıttıkları "inanç coğrafyası" hem bölgesel hem de global ölçekte iktisadi ve siyasi coğrafyayı etkilediği gibi medeniyetlerin ve kültürlerin hassas sınırlarını da belirlemektedir. XXI yüzyılın başında, dünyamızda dinin küresel olarak yükselişine tanık olunmuştur. Dinsel bilincin yoğunlaşması, uluslararası ilişkilerde dini liderlerinin ve dinsel söylemlerin ön plana çıkması, dinsel kökenli savaşlar ile dinsel terör dalgalarının yükselmesi bunlara sadece birkaç örnektir. Böylece din, XXI yüzyılın başında toplumsal etkisi ve sosyo-politik gücü gün geçtikçe artan ama aynı zamanda en çok tartışılan ve eleştiri oklarına maruz kalan kültürel kavramların başında gelmektedir.

- Soğuk savaş sonrasındaki postsosyalist dönemde uluslar ve devletler arasındaki en önemli farklılaşmaları politik veya ideolojik kimlikleri değil kültürel kimlikleri belirlemektedir. Yaşadığımız yüzyılda, etnik, dilsel ve dinsel aidiyetin her zamandan daha büyük bir önemi ve toplumsal önceliği olduğu görülmektedir. İki kutuplu dünyada görülen süper güçlerin rekabetin yerini medeniyetlerin ve kültürlerin çarpışmasına bırakmıştır (Huntington, 2002).

- XXI yüzyılın toplumları arasında değerler ve ahlâki etkileşim, kültürel ve sosyal ilişkiler, gelenek-görenekler ile yaşama bakış açıları büyük farklılıklar göstermektedir. Dünya genelinde din olgusunun canlanması ile toplum ve ülkeler arasındaki bu kültürel farklar daha da artmaktadır. Bu nedenle bireysel ve

toplumsal kültür kimliğinin en önemli unsurlarından biri olan din, bir yandan ulus ve devletleri birbirinden ayırmakta, diğer yandan ise onları birbirine yakınlaştırmakta ve bütünleştirmektedir. Din, bizler ile ötekileri, çoğunluk ile azınlığı bazen ayırıştırır ve uzaklaştıran, bazen ise yakınlaştıran ve kucaklayan hem barış hem de savaş unsuru olarak toplumlara ve küresel jeopolitiği biçimlendirmeyi sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

BAÜ
SBED
18(1)

43

- Atasoy, E. (2003), *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Natsionalen Statistiçeski İnstitut, <http://www.nsi.bg/Census/StrReligion.htm> (20.04.2007)
- Dimov, N., Stoyanov, P., Ganev, H., Pironkova, Z. ve Lazarova, E. (2002). *Geografiya i İkonomika za 11. Klas*, Sofiya: İzdatelstvo Prosveta.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü. ve Şahin, İ. (2003), *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*, Aktif Yayınları.
- Doğev, D., Karakaşev, H., Karastoyanov, S., Petrov, P., Manoilova, M., Kirilova, M., (2001) *Geografiya i İkonomika za 9. Klas*. Sofiya: İzdatelska Kaşta "Anubis".
- Dönmezer, S. (1994), *Toplumbilim*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Fotev, G. (1999), *Kriza na Legitimnostta*", Sofiya: Universitetsko İzdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", Akademiçno İzdatelstvo. Prof. Marin Drinov
- Gardner, G. (2003), *Dinleri Sürdürülebilir Bir Dünya Arayışına Katmak*, Dünyanın Durumu Worldwatch Enstitüsü 20. Özel Baskısı, İstanbul: TEMA Vakfı Yayınları No: 40.
- Giddens, A. (2000), *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Güner, İ. ve Ertürk, M. (2005), *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Handelman, H. (2004), *Üçüncü Dünyanın Meydan Okuyan İlerleyişi*, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- Hatskeviç, Y. G., (2004), *Entsiklopediçeskiy Spravoçnik Ves Mir. Strani. Flagi. Gerbi*, Minsk: Harvest.
- Huntington, S. P. (2002), *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, İstanbul: Okuyan Us Yayın.
- Lakost, İ. (2005), *Geopolitiçeski Reçnik na Sveta*, Sofiya: Knigoizdatelska Kaşta Trud.
- Lukanov, A., Bojinov, N. ve Dimitrov, S., (2006). *Stranite v Sveta 2005-2006 Spravoçnik*, Sofiya: İzdatelstvo Gloriya Palas.
- Maksakovskiy, V. P. (1993), *Geografiçeskaya Kartina Mira*, Yaroslav, Rusya: İzdatelstvo "Dobro",
- Özçağlar, Ali, (2001), *Coğrafyaya Giriş*, Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Rusanov, V., Küranov, D., Aleksandrieva, L., Makariev, P. ve Yanovski, R., (1995), *Nie – Te Kratak Etnopolitiçeski Reçnik*, Sofiya: İzdanie na Asotsiatsiya AKSES.
- Sarıkçıoğlu, E. (2002), *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Slaveykov, P. ve Yankov, R. (1997), *Geografiya na Naselenieto i Seliştata v Sveta*, Veliko Tarnovo: İzdatelstvo Faber.

- Şenay, B. (2004), “Budizm”, *Felsefe Ansiklopedisi* Cilt: 2, Editör: Ahmet Cevizci, İstanbul: Etik Yayınları, s. 874-879.
- Traykov, T. ve Kazakov, B. (2004), *Religiozna Struktura na Naselenieto v Balgariya – Formirane, Savremenno Sastoyanie i Teritorialni Različiya*, Veliko Tarnovo: Sotsialna i Kulturna Geohrafiya, Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kiril i Metodiy”, Peçat “Faber”.
- Traykov, T. (2003), *Svetovnite religii – Vaznikvane, Razvitie i Teritorialno Razprostranenie*, Sofiya: Spisanie “Obuçenieto po Geografiya”, Broy 1.
- Turan, Ş. (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tümer, G. ve Küçük, A. (1997), *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998), *Beşeri Coğrafya, İnsan, Kültür, Mekân*, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümertekin, Erol, (1994), *Beşeri Coğrafyaya Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Üniversite Yayın No: 3819.
- Volskim, V. V. (2001), *Sotsialno – İkonomiçeskaya Geografiya Zarubejnogo Mira*, Moskva: İzdatelstvo Drofa.

Prof. Dr. Fügen BERKTAY

1945 yılında dünyaya geldi. İlköğrenimini İzmir, orta ve yüksek öğrenimini İstanbul’da tamamladı. 1967 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitiren Berkay, aynı yıl daha önce ilgili sertifika sınavlarını vermiş olduğu Sosyoloji Bölümüne asistan olarak alındı. Doktora ve Doçentlik çalışmalarını İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü öğretim elemanı ve öğretim üyesi olarak tamamladı. 1976-78 yıllarında İsviçre hükümeti’nden kazandığı bir bursla Üniversitesinden izinli olarak Prof. Dr. M. Bassand ile birlikte çalıştı. 1984 yılında kendi isteği ile ve Sosyoloji Bölümünü kurmak üzere İstanbul Üniversitesi’nden İnönü Üniversitesi’ne naklen atandı. 1989 yılında da Profesörlüğe yükseldi.

1984-1996 yıllarında İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi ve Bölüm Başkanı olarak görev yaptı. Aynı Üniversitede görevde bulunduğu on iki yıl içinde çeşitli Merkez Müdürlükleri kuruluşunda ve yönetiminde yer aldı, farklı yıllarda Dekan Yardımcılığı, çeşitli kurul üyelikleri, Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkez Müdürlüğü, Kültür Merkezi Müdürlüğü, Üniversite Senato üyeliği, Yurt-Kur temsilciliği ve Rektör Yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1996 yılında Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’ndeki görevine başladı. Halen Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı ve Sosyoloji Bölümü Başkanıdır.

Akademik çalışmalarını Bölüm, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Rektörlük çalışma planlamaları çerçevesindeki projeler bağlamında sürdürmektedir. Yurt içi ve yurt dışında bilimsel kuruluş üyelik ve katılımları bulunmakta, Fransızca, Latince ve İngilizce bilmektedir.

Dr. Emin ATASOY

1969 yılında Bulgaristan’ın Targovişte (Eski Cuma) kentine bağlı Krepça köyünde doğdu. İlköğrenimini bu köydeki ilköğretim okulunda tamamladı. 1986 yılında Popovo kentindeki “Hristo Botev” Lisesi’nden mezun oldu. İki yıllık askerlik hizmetini bitirdikten sonra 1988 yılında Veliko Tırnovo kentindeki “Kiril i Metodiy” Üniversitesi’nde coğrafya – tarih öğretmenliği bölümünde öğrenime başladı. 1989 yılında ailesiyle Türkiye’ye göç etti ve burada yüksek öğrenimine devam etti. 1993 yılında Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı’ndan mezun oldu. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü’nde, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı’nda yüksek lisans öğrenimini bitirdi. 1994 – 1999 yılları arasında çeşitli özel eğitim kurumlarında coğrafya öğretmenliği yaptı.

1999 yılında Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesinde açılan öğretim görevliliği sınavını kazandı ve ilköğretim bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. 2000 yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktora öğrenimini kazanarak, “Çevre İçin Eğitim: İlköğretim Öğrencilerin Çevresel Tutum ve Çevre Bilgisi Üzerine Bir Çalışma” konulu tez çalışmasına başladı ve 2005 yılında doktora öğrenimini tamamladı. Çok iyi derecede Bulgarca ve Rusça bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D.’da öğretim görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmektedir.